
VÄLFÄRDEN ÄR VINSTEN

HUR HANTERAR VI VINSTINTRESSET I VÅRD, SKOLA OCH OMSORG?

**”Det pågår ett klasskrig och
det är min klass, de rika,
som för kriget och som
vinner det.”**

Amerikanske mångmiljardären Warren Buffett

Katalys vill förändra svensk politik

Katalys – institut för facklig idéutveckling vill vara en katalysator i samhällsdebatten. Vi startades på initiativ av 6F-förbunden inom LO – SEKO, Byggnads, Elektrikerna, Målarna och Fastighets. Vi är ett oberoende fackligt idéinstitut som ska bedriva långsiktig opinionsbildning och utredningsverksamhet som värderingsmässigt står på LO-medlemmarnas sida. När alla andra vill befinna sig i den politiska mitten är vårt uppdrag att normalisera det offentliga samtalet och förflytta mitten vänsterut.

Våra verksamhetsområden är: Valfärd, samhällsekonomi och arbetsmarknads- och fördelningsfrågor.

Kontaktuppgifter:

Daniel Suhonen
Chef och verksamhetsledare
Tel +46735190106
daniel.suhonen@katalys.org

Victor Bernhardt
Utredare
+46701430777
victor.bernhardt@katalys.org

Sammanfattning

Kraftig tillväxt av privat välfärd

- Sedan år 2000 har den privat drivna välfärden exploderat i omfattning.
- År 2000 gick bara omkring 5 procent av eleverna i fristående gymnasieskolor, idag är det en fjärdedel.
- År 2000 omsatte privata bolag 22,5 miljarder av skattepengarna i vård, skola omsorg – år 2010 har det tredubblats till 70 miljarder.
- Sedan 2007 när alliansen tog makten har ökningstakten ökat.

Varför är privatiseringen av välfärden ett problem?

- Utvecklingen drivs idag av stora privata koncerner. Det är de privata företagen med vinstintresse som växer mest.
- Välfärdsföretagens agenda är att tjäna pengar på skattefinansierad verksamhet och att göra om hela välfärden till en grundtrygghetsmodell med privat finansiering.
- Förutom själva vinstläckaget och maktfrågan riskerar privat drift i kombination med nedskärningar att styra om samhället mot en ny privatfinansierad och ojämlik välfärdsmodell.

Stort folkligt stöd för välfärden

- 59 procent är beredda att betala högre skatt om det riktas till skola, vård, omsorg.
- 96 procent tycker att välfärdens kvalitet är viktig eller mycket viktig.
- 80 procent tycker driftsform spelar stor roll och 67 procent vill att välfärden ska utföras av offentlig sektor eller av i huvudsak offentlig sektor med komplement av andra utförare.
- Stor skepsis mot vinstläckage ur välfärden.
- 42 procent tycker det låter som ett bra förslag att förbjuda vinstuttag när den frågan ställs separat.
- Endast 8 procent är för helt fritt vinstuttag, 90 procent vill förbjuda, begränsa, återinvestera vinsterna i välfärden eller villkora dem med höga kvalitetskrav.

Katalys förslag

- En stopplag som förbjuder privat drift i vinstdrivande former i skattefinansierad vård, skola och omsorg.
- Den offentliga sektorn ska vara huvudman med möjlighet för alternativa non-profit-företag.
- En statlig Välfärdskommission ser till att övergången sker ordnat under övergångsperioden.

Vinstfrågan kan avgöra valet

- För de rödgröna partierna skulle ett förslag om effektiva vinstbegränsningar kunna innebära att man teoretiskt kan ta så mycket som 6 procentenheter av valmanskåren som idag är borgerliga väljare men är emot vinstuttag ur välfärden och kan tänka sig att byta parti.

Innehållsförteckning.

Förord: Att återta välfärdsstatens kommandohöjder	8
Inledning: Hur Sverige blev en nyliberal experimentverkstad	10
En fråga om makt	10
Rapportens avgränsning	11
Rapportens syfte	11
Rapportens upplägg.....	11
Del 1: Vinstintressets intåg i välfärden och problemen som uppstått	12
1.1 Den privata välfärdens expansion och det offentligas reträtt	12
1.1.1 Expansionen under 2000-talet	12
1.1.2 Trendbrott från 2007	15
1.1.3 Stora regionala skillnader	16
1.1.4 Färre och större aktörer	16
1.1.5 Nedmontering av det offentliga åtagandet.....	17
1.2 Varför skulle vi ha vinstintressen i välfärden?	19
1.2.1 En ny strategi från näringslivet	20
1.2.2 "Toppa upp" – exemplet Silver Life.....	21
1.2.3 Privatiseringstrappan.....	22
1.3 Den vinstdrivna välfärdens problematik.....	23
1.3.1 Läckage av skattemedel	23
1.3.2 Fel drivkrafter i känsliga verksamheter	26
1.3.3 Risken för privat finansiering, en ny, mindre jämlig och mer ineffektiv modell	27
Del 2: Väljaropinionen om välfärdsfrågor	29
2.1 Människor anser att driftsform spelar stor roll i välfärden	28
2.2 Starkt opinionsstöd för vinstbegränsning och vinstförbud	29
2.3 Tre av fyra vill se vinster återinvesterade, och fyra av tio vill förbjuda vinstuttag.....	29
2.4 Finns det skäl för de rödgröna att frukta att medelklassen vill ha vinstuttag?.....	29

2.5 Höginkomsttagare, företagare, pensionärer och storstadsbor lite mindre vinstkritiska än genomsnittet.....	30
2.6 Majoritet bland borgerliga väljare är för regleringar och hårdare kvalitetskrav	30
2.7 De rödgröna väljarna motsätter sig vinstuttag.....	31
2.8 Sverigedemokratiska väljare ligger mitt emellan blocken	31
2.9 Är vinstfrågan en valvinnare?.....	31
2.10 Vinstmotståndet är mobiliserande.....	32
2.11 Människor tycker välfärdens kvalitet är viktig.....	32
2.12 Det är viktigt hur stor del av våra skattepengar som går till välfärd	32
2.13 En majoritet är beredd att betala mer i skatt för en bättre vård, skola och omsorg.....	33
2.14 Sammanfattning av opinionsanalysens resultat	34
Del 3: Vägen framåt	35
3.1 Presenterade förslag som syftar till att begränsa vinsterna och hantera vinstmotivets negativa konsekvenser.....	35
3.1.1 Förslag som syftar till att genom insyn och öppenhet sätta press så att läckaget av skattemedel minskar	35
3.1.2 Förslag som syftar till att genom kvalitetskrav indirekt begränsa läckaget av skattemedel i välfärden.....	36
3.1.3 Förslag som syftar till att direkt begränsa läckaget av skattemedel i välfärden	37
3.1.4 Slutsatser om nuvarande förslag om att stoppa vinstläckaget.....	38
3.2 Ytterligare steg nödvändiga för att effektivt lösa problemen med vinstintressen i välfärden.....	39
Katalys förslag innebär sammanfattningsvis	41
3.2.1 Återupprätta den generella välfärdsmodellen	42
3.3 Faran för de etablerade partierna att inte tydligt adressera vinstfrågan	43
Referenser	46

Förord:

Att återta välfärdsstatens kommandohöjder

Näringslivets tankesmedja Timbro gav 1998 ut boken Kommandohöjderna: berättelsen om Marknadens globala renässans av Daniel Yergin och Joseph Stanislaw. I Kommandohöjderna beskrivs 1900-talshistorien som en kamp mellan marknad och stat där statsmakten och demokratin segrade från 1930-talsdepressionen till 1970-talet. Sedan dess har marknadsintressena ökat sin makt och intagit kommandohöjd efter kommandohöjd. Kampen för ökad marknadsmakt och inskränkande av demokratis räckvidd var en medveten intressekamp som förts av näringslivet i fyra decennier enligt Yergin och Stanislaw.

I Sverige har sociologen Walter Korpi fört fram ett liknande maktresurstänkande i diskussionen om välfärdsstaten och facketes förhandlingsstyrka. På samma sätt som välfärdsdiskussionen idag lider brist på en adekvat maktanalys kring dagens vägval har välfärdsstatens omvandling de sista decennierna präglats av en omfattande naivitet inför reella intressekonflikter. Hur var det exempelvis tänkt att försvara ett brett folkligt stöd för en generell välfärdspolitik och samtidigt minska resurserna?

Samtidigt har arbetarrörelsen försvagats just i sin förmåga att bedriva kollektiv kamp och mobilisera människor för sina intressen. Man ser det i sjunkande löneandelar och växande vinstandelar. Vi ser det i fackföreningar med sjunkande organisationsgrad och i allt lägre röstetal för de traditionella arbetarpartierna; de senaste snart sju årens borgerliga alliansregering är den yttersta konsekvensen. Vi ser det i ett tyst accepterande av massarbetslösheten sedan 1990-talets ekonomisk-politiska systemskifte.

Arbetslivet brutaliseras och osäkra anställningar blir norm samtidigt som trygghetssystemen fasar ut allt fler ur anständighet och värdighet.

Samtidigt märks arbetarrörelsens försvagning starkast i den

ideologiska desorientering som en otydlig och bitvis vacklande samhällsanalys ger. Vänstersidans frånvaro av förslag som lyckas samla en majoritet av väljarna bakom en modern vänsterpolitik är egentligen anmärkningsvärd. Återkommande studier visar att stödet för vad som brukar beskrivas som socialdemokratisk politik är stabilt och högt. Kanske hänger de ihop – vänsterns svaghet och oförmågan att effektivt försvara välfärdsprojektet; att samtidigt som vi konstaterar att vänstern saknar ett projekt så kan vi alla se på medan det som en gång var projektet – nämligen välfärdssamhället – monteras ner och privatiseras.

Den förda politiken har inte handlat om att stärka välfärdssamhället inför framtiden. Istället har reformagendan satts av

Hur var det exempelvis tänkt att försvara ett brett folkligt stöd för en generell välfärdspolitik och samtidigt minska resurserna?

näringslivets organisationer, de borgerliga partierna och i viss mån resursstarka väljargrupper, ofta i allianser med varandra. För att åter använda Korpis modell så har denna typ av demokratiska klasskamp effektivt övertagits av borgerligheten för sina intressen. Deras nya målsättningar har effektivt motarbetat det som framgångsrikt utgjorde arbetarrörelsens välfärdsstrategi. Processer som startade som rimlig strävan efter att minska de offentliga kostnaderna, individers och anställdas längtan efter inflytande och makt och företagens intresse att utöka marknaden har alla vridits till att försvaga välfärdssamhället. Hur ska arbetarrörelsen vända utvecklingen?

Hösten 2011 avslöjade Dagens Nyheter vanvård av äldre på det privata äldreboendet Koppargården i Räcksta. Caremaskandalen var ett faktum. Sedan dess har frågan om kvalitetsbrister i privat driven välfärd varit i fokus för samhällsdebatten. Även brister i utbildningssystemet med allt från segregation till betygsinflation har kommit upp och nya belägg för att något är fel står att läsa om i dagstidningarna varje dag. Debatten har rasat mellan lobbyister för välfärdsföretagen, de politiska partierna och fackföreningsrörelsen. Olika förslag har lagts fram.

I viss mån handlar skillnaderna i vänstersidans förslag om vinstreglering i välfärden både om olika sätt att se på vad problemet är och analysen av hur det på bästa sätt ska regleras.

Ofta har förslagen visat sig vara onödigt försiktiga – och lyhörda för välfärdsföretagens lobbyistmakt. Istället för bästa vinstbegränsning har opinionsmässiga hänsyn tagits. Till syvende och sist handlar detta om självförtroende.

Stockholm den 14 februari 2013

Daniel Suhonen, chef Katalys institut

Inledning: Hur Sverige blev en nyliberal experimentverkstad

Sverige har de sista åren blivit en nyliberal experimentverkstad där en stor och växande del av den offentligt finansierade välfärden i form av vård, skola och omsorg sköts av vinstdrivande aktörer.

Tvårt emot bilden av Sverige som ett land med en stor och hårt reglerad offentlig sektor har de sista två decenniernas avreglering, konkurrensutsättning och privatisering gjort Sverige till ett extremt land. Våra modeller för exempelvis skolpeng och friskolor, fritt vårdval inom primärvården som är lagstadgad genom Lagen om valfrihets-system (LOV) och en omfattande konkurrensutsättning och pengsystem på kommunal nivå har gjort att vi som få andra länder ger vinstdrivande företag möjlighet att bedriva denna tidigare offentliga verksamhet med full kostnadstäckning. Inom skolan kan man exempelvis titta på Norge där företag inom skolan enbart får använda skattemedel till verksamheten. I Danmark är skolkoncerner i princip förbjudna och i Finland (ett av världens mest effektiva skol-system) får skolor inte ta ut vinst. Tittar man på sjukvården kan man exempelvis se på Nederländerna där sjukhus och sjukhem som är finansierade av skattemedel inte får drivas med vinstsyfte. Genom praktiskt taget helt fri etableringsrätt inom skola, vård och omsorg har det uppstått en situation där samhället betalar för dessa tjänster men inte kan styra hur eller var de utförs. Företag har i stort sett fri dragningsrätt på skattemedel. Sverige är inte längre landet lagom, vi har fått en extremt nyliberalt influerad och avreglerad välfärd. Frågan är om det var så de flesta medborgare ville ha det.

En fråga om makt

Privatiseringar och nedskärningar av välfärden är också en makt- och demokratifråga. När det offentliga åtagandet minskar och drift och infrastruktur hamnar i händerna på privata företag innebär det att mindre makt över centrala välfärdsverksamheter innehas av folkvalda i demokratiska forum. Tanken är att detta ska kompenseras genom att de som brukar välfärden ska kunna "rösta med fötterna", genom att välja och välja bort aktörer som inte sköter sig. Problemet är bara att den typ av tjänster som ryms i välfärden är mycket komplexa och svårbedömda. De flesta av oss har helt enkelt inte den tid eller kunskap som krävs för att göra rationella val. Informationen vi kan ta till oss i förväg om denna typ av tjänster är väldigt begränsad och att byta servicehus eller skola när man redan valt en gång är förknippat med stora kostnader, främst socialt.

Rapportens avgränsning

Den här rapporten från Katalys fokuserar på de verksamheter inom skola, vård och omsorg som idag bedrivs av vinstdrivande aktörer. Hur förhindrar man bäst skatteläckage ur välfärden för att möjliggöra byggandet av gemensamma samhällstjänster som står pall för framtidens utmaningar?

Rapportens syfte

Under de sista åren har en omfattande diskussion om kvalitetsbrister inom välfärden blommat upp. Inte minst sedan de omfattande bristerna på privatdrivna Koppargården i Råcksta som drivs av Carema uppdagades hösten 2011. Caremaskandalen satte fokus bristerna i vinstdriven välfärd. Sedan dess har en rad olika aktörer lämnat olika förslag på banan som syftar till att garantera kvalitet och hantera orimligt skatteläckage i en välfärd med privata intressen.

Den här rapporten från Katalys utvärderar hur dessa olika förslag egentligen löser de problem de är tänkta att lösa. Rapporten avslutas med en serie policyförslag som vi menar mer effektivt skulle möjliggöra det de flesta säger sig vilja åstadkomma: ett stopp för skatteläckaget. Men att stoppa skatteläckaget löser inte alla välfärdens problem. Det ska snarare ses som en förutsättning för och en början på ett arbete för att återupprätta välfärdssamhället.

Rapportens upplägg

I rapportens första del beskrivs utvecklingen av svensk välfärd under det gånga decenniet. Genomgången visar hur den privat drivna delen av välfärden expanderat kraftigt samtidigt som det offentliga åtagandet har monterats ner. De bakomliggande orsakerna till denna utveckling diskuteras i avsnittet. Del ett tar också upp de problem som skapas av de vinstintressen som i dag finns i välfärden.

Del två redovisar en opinionsundersökning som Katalys gjort i samarbete med opinionsföretaget Novus om attityder till välfärden och till vinstintressena i välfärden.

I del tre utvärderar vi de förslag som lagts för att hantera vinstintresset i välfärden. Vi presenterar också policyförslag om lösningen på problemet med vinstintressen i välfärden.

Del 1:

Vinstintressets intåg i välfärden och problemen som uppstått

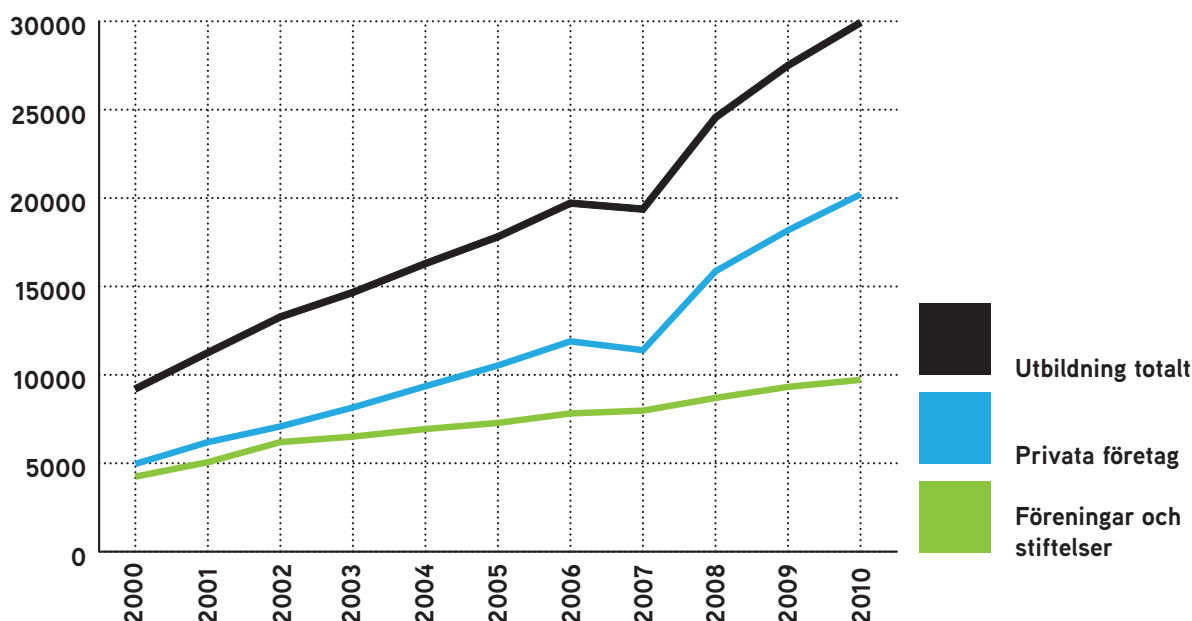
1.1 Den privata välfärdens expansion och det offentligas reträtt

1.1.1 Expansionen under 2000-talet

År 2010 var omfattningen på den offentliga sektorns köp från privata bolag av utbildning 22 miljarder. Den offentliga sektorn köpte vård för 25 miljarder och omsorg för 23 miljarder. Totalt köpte det offentliga välfärdstjänster av privata företag inom skola, vård och omsorg för 70 miljarder kronor. År 2000 var den sammanlagda summan bara 22,5 miljarder (motsvarande 26,1 miljarder i 2010 års penningvärde)ⁱⁱ. De privata företagens andel av välfärden har alltså ökat explosionsartat under 2000-talet och driften av välfärden har allt mer övertagits av privata aktörer. År 2000 gick fortfarande bara runt fem procent av gymnasieeleverna i fristående skolor, i dag går var fjärde gymnasieelev i en fristående skolaⁱⁱⁱ. De privata driftsformer som ökat mest är de med uttalade vinstsyften.

Tittar man på kommunerna och landstingen köp av tjänster inom utbildning, vård och omsorg blir denna övergripande trend tydlig. Inom utbildningsverksamheten (se diagram 1) har köpen av privat utförd utbildning tredubblats på tio år, den avsevärt största ökningen är köpen från vinstdrivande företag som har fyrdubblats. Stiftelse- och föreningsdrivna friskolor har bara fördubblats under perioden.

Diagram 1: Kommuners köp av utbildning från privata företag samt från föreningar och stiftelser år 2000–2010, miljoner kr.^{iv} Källa: SCB

Ännu mer uppenbart blir det om man studerar ökningen av kommunernas köp av vård och omsorg (se diagram 2). Under 2000-talet har köpen ökat med 137 procent, och privata företag har stått för mer än 90 procent av ökningen. Det är företagen som växer och de växer snabbt. Än extremare blir bilden om vi studerar sjukvårdssektorn (se diagram 3) där de privata företagen står för 96 procent av de ökade köpen. Slutsatsen är enkel. Det är de privata vinstdrivande företagen som tar allt större marknadsandelar när privatiseringarna ökar inom välfärden.

Diagram 2: Kommuners köp av vård och omsorg från privata företag samt från föreningar och stiftelser år 2000–2010, miljoner kr.^v Källa: SCB

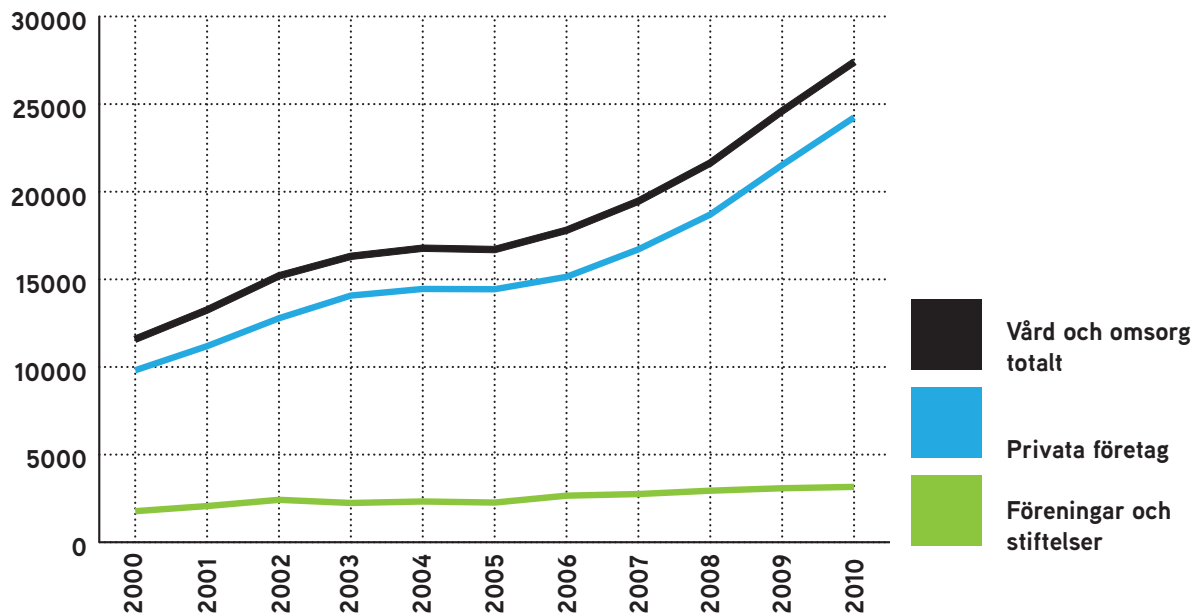
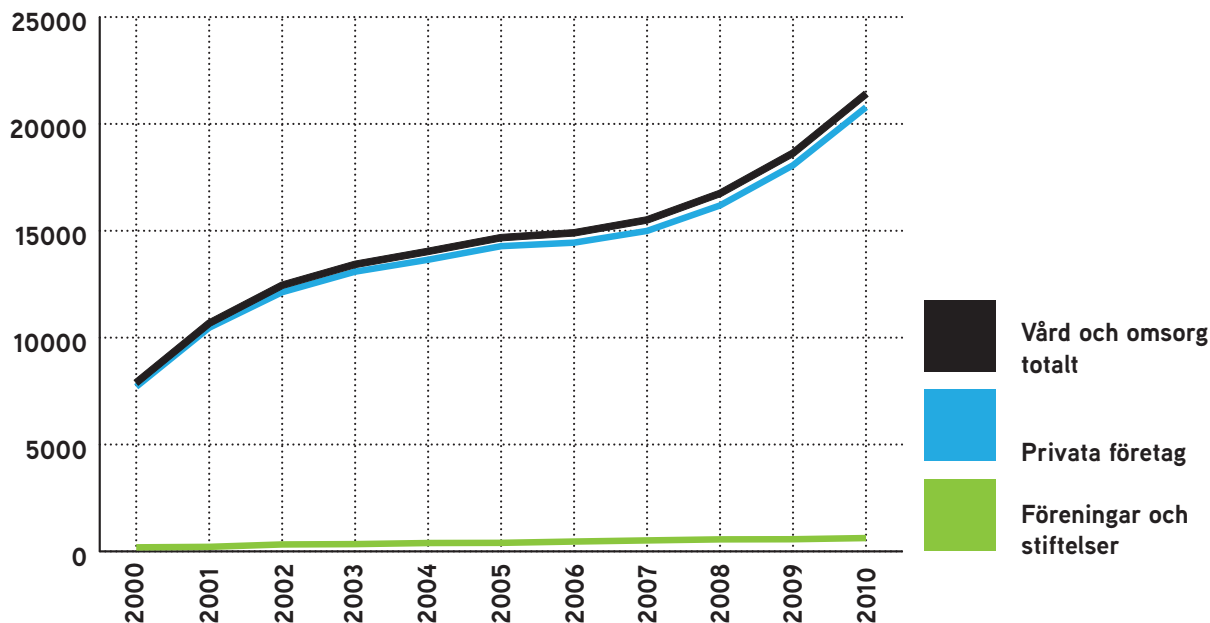
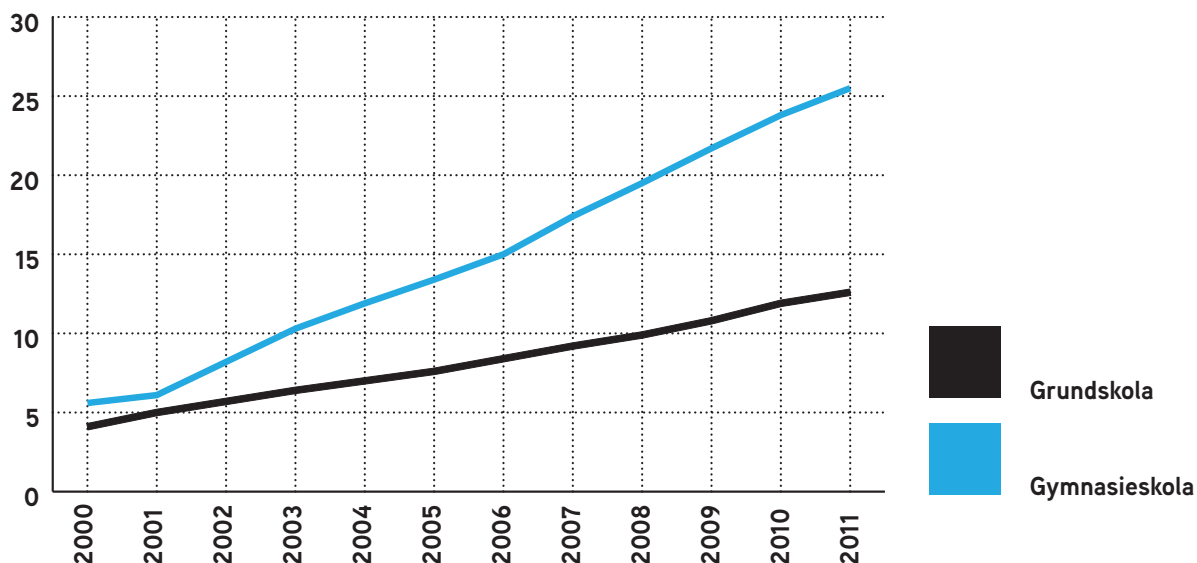

Diagram 3: Landstingens köp av hälso- och sjukvård från privata företag samt från föreningar och stiftelser år 2000–2010, miljoner kr.^{vi} Källa: SCB

Dessa ökade köp slår naturligtvis över i att större och större andel av välfärdens brukare får sina välfärdstjänster tillgodosedda av privata aktörer. Tittar man på exempelvis hur många elever som går i fristående grund- och gymnasieskolor så ser vi att andelen elever i fristående grundskola har ökat med mer än 200 procent sedan år 2000. Andelen i fristående gymnasieskola har ökat med över 350 procent (se diagram 4).

Diagram 4: Procent av eleverna som går i fristående grund- och gymnasieskola.^{vii} Källa: Skolverket

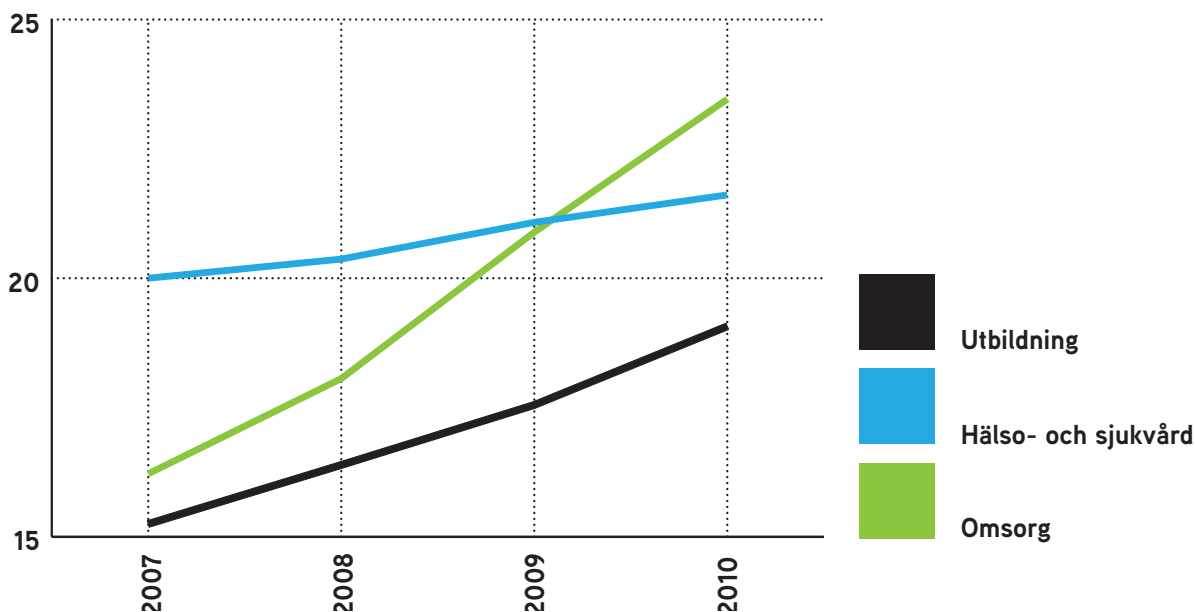
1.1.2 Trendbrott från 2007

Tittar man på diagrammen ovan verkar det finnas ett trendbrott runt år 2007 då en ny expansionsfas tar fart. Detta sammanfaller med den borgerliga valvinsten, både i riket och många kommuner och lands-ting. Inom vård- och omsorgstjänsterna ökade de privata företagens andel fram till år 2003, men utvecklingen stagnerade sedan fram till år 2007. För utbildningstjänsterna har de privata företagens andel ökat under i princip hela perioden men med en snabbare ökningstakt efter 2007.^{viii}

Om vi tittar i diagram 5, som visar de totala kostnaderna för företagen inom välfärdssektorn i förhållande till de totala kostnaderna för den offentliga verksamheten inom dessa områden, kan vi se att från år 2007 har vi en tydlig ökning av de privata anordnarnas marknadsandelar (se diagram 5).

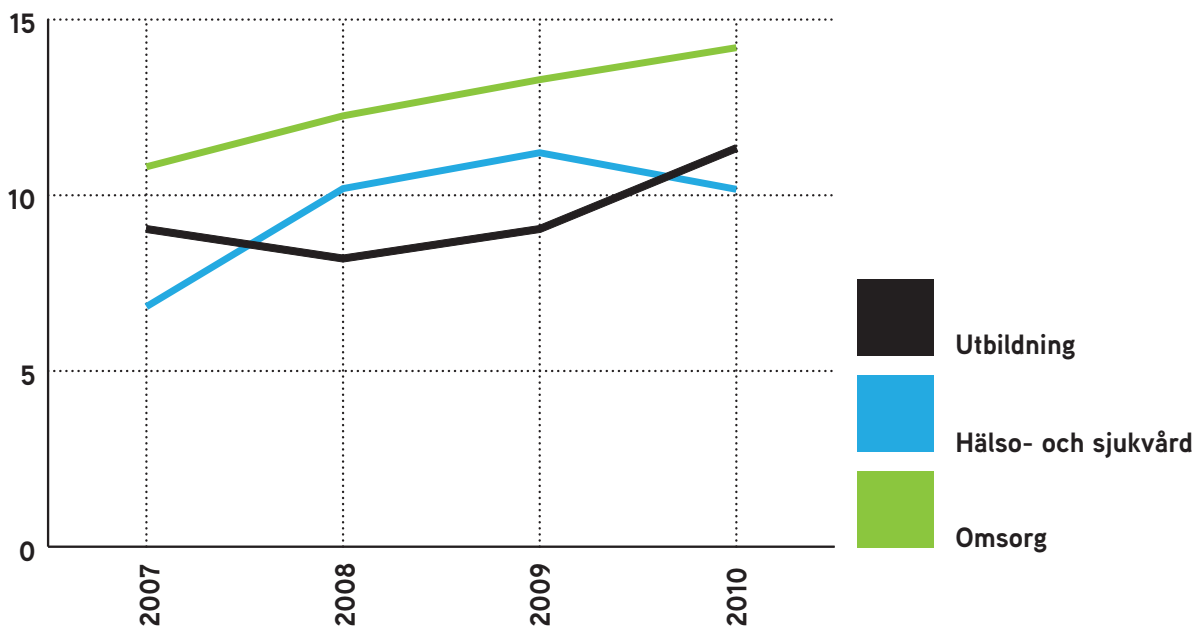
Diagram 5: Privata företagens inom välfärdssektorns kostnader i förhållande till kostnaderna för den offentliga verksamheten, procent.^{ix}

Källa: SCB

Om vi jämför storleken på den skattefinansierade delen av de privata företagens verksamhet med den offentligt drivna verksamheten ser vi också en uppåtgående trend (se diagram 6).

Diagram 6: Medel från det offentliga till privata företag inom välfärdssektorn i förhållande till kostnaden för det offentligas egen verksamhet, procent.^x Källa: SCB

Vi ser alltså en utveckling där de privata aktörerna tar både större marknadsandelar och större del av skattemedlen.

Det har däremot inte skett några stora förändringar i hur hög grad dessa företags verksamheter är skattefinansierade under denna period. Inom omsorgen finansieras de privata verksamheterna med uppåt 90 procent av offentliga medel medan vården och utbildningen kretsar runt 60 procent^{xi}. Det innebär att även privata köp av dessa tjänster ökar samtidigt som en större andel av skattemedlen för vård, skola och omsorg går till vinstdrivande företag.

1.1.3 Stora regionala skillnader

Det finns stor variation i landet vad gäller graden av privatisering. I Stockholms län är totalt 21 procent av den offentliga välfärden privat driven medan i Dalarna och Kalmar bara 4 procent. Här kan man inte se några markanta förskjutningar under de senaste åren^{xii}.

1.1.4 Färre och större aktörer

Det finns också en utveckling mot att stora aktörer, ofta ägda av riskkapitalbolag tar en större och större del av marknaden. Laura Hartman skriver i sina slutsatser i forskarantologin Konkurrensens konsekvenser (2011):

”Ökningen av privata aktörer under 2000-talet har på samtliga områden skett genom tillkomsten av fler och större vinstsyftande aktörer. Under 1990-talet stod däremot ofta icke vinstsyftande aktörer för den inledande expansionen. Dessa tidiga aktörer skiljde sig dessutom mer från de offentliga producenterna i sin inriktning. Ett exempel på detta är skolor med specialpedagogisk inriktning. Idag finns det däremot på flera områden stora bolag som också har en stor marknadsandel.”^{xiii}

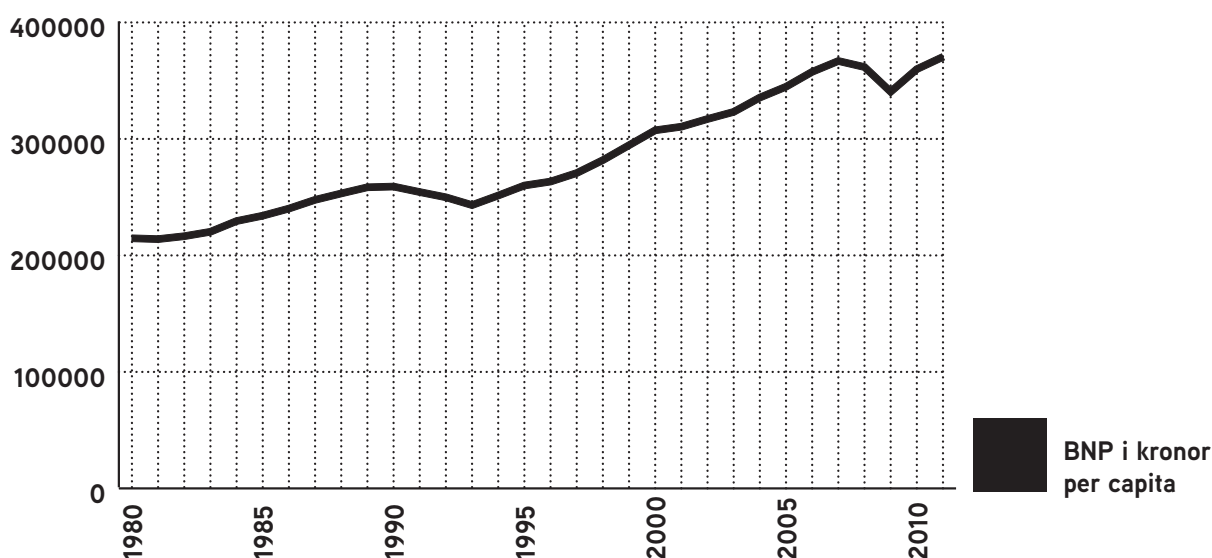
Exempelvis domineras den privata äldreomsorgen av fyra jättar, Attendo, Aleris, Carema Care och Förenade Care. Samtliga ägs av riskkapitalbolag och investmentbolag. Carema Care och Attendo som ägs av Industrikapital hade tillsammans 50 procent av den privata marknaden år 2008. Inom skolan kontrollerade de tio största koncernerna 30 procent av alla friskolor.^{xiv}

Det är tydligt att det är de stora privata företagen, ofta ägda av riskkapitalister, som främst växer och ökar sin andel av vården, skolan och omsorgen. Om inget görs finns lite som talar för att denna trend med allt större andel privat driven skola, vård och omsorg skulle brytas av sig själv.

1.1.5 Nedmontering av det offentliga åtagandet

Parallellt med denna utveckling kan vi se hur det offentliga åtagandet för välfärden har monterats ner. Tillsammans utgör dessa två utvecklingstrender något som man kan beskriva som ett systemskifte där arbetarrörelsens berättelse om ett samhälle som har råd med och tar ansvar för det gemensamma byttes ut mot en mer borgerlig ekonomistisk berättelse om att vi inte längre har råd med, och därmed inte gemensamt ska ta ansvar för, en lika generös välfärd. I grunden handlar det om ett skifte i samhällsanalys. Istället för att bygga ut den generella välfärden blev politikernas huvuduppgift under 2000-talet att begränsa kostnader, skära ner i utgifter och hålla budgeten inom ramen för kommunala balanskrav och statliga budgetregler. Det hela handlar dock om hur våra resurser fördelas och sanningen är att vi blivit rikare hela tiden. Sedan 1980 har Sveriges BNP per capita vuxit med 72 procent i reella termer (se diagram 7).

Diagram 7: BNP i kronor per capita, fasta priser, referensår 2011.^{xv} Källa: SCB

Allt mindre del av den växande kakan går till gemensam välfärd. Detta illustreras av diagram 8 och 9 där vi visar utvecklingen av privat och offentlig konsumtion samt dess orsak i sjunkande skatteuttag.

Diagram 8: Privat och offentlig konsumtion 1993–2012, fasta priser.^{xvi} Källa: SCB

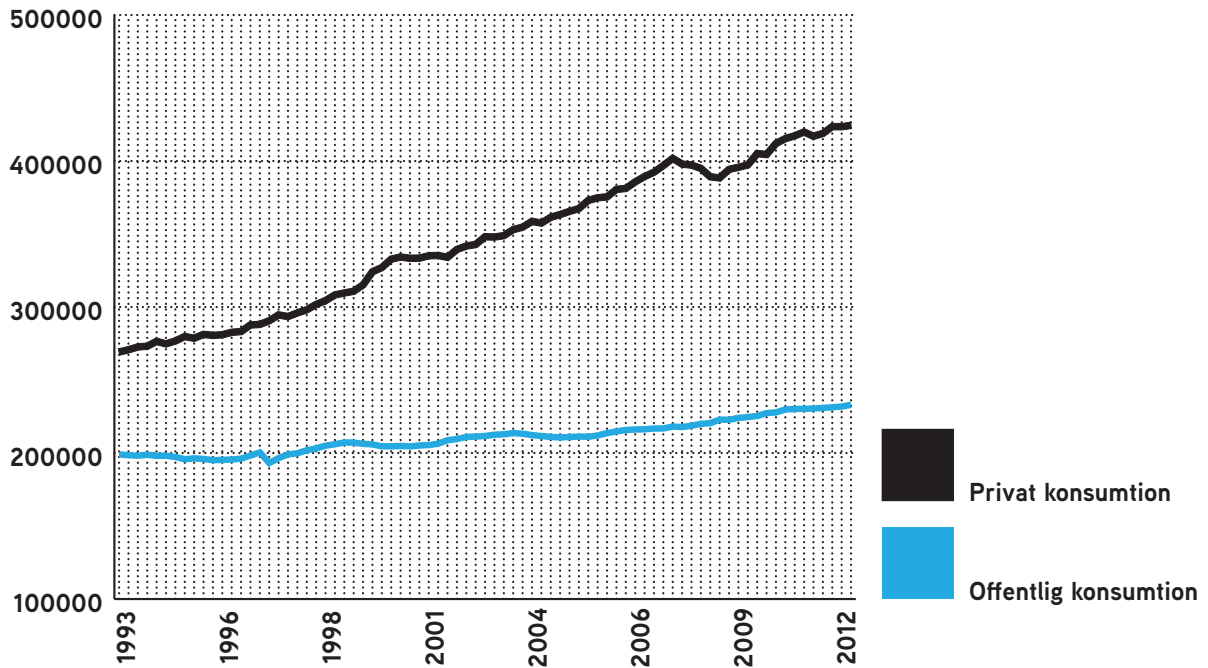
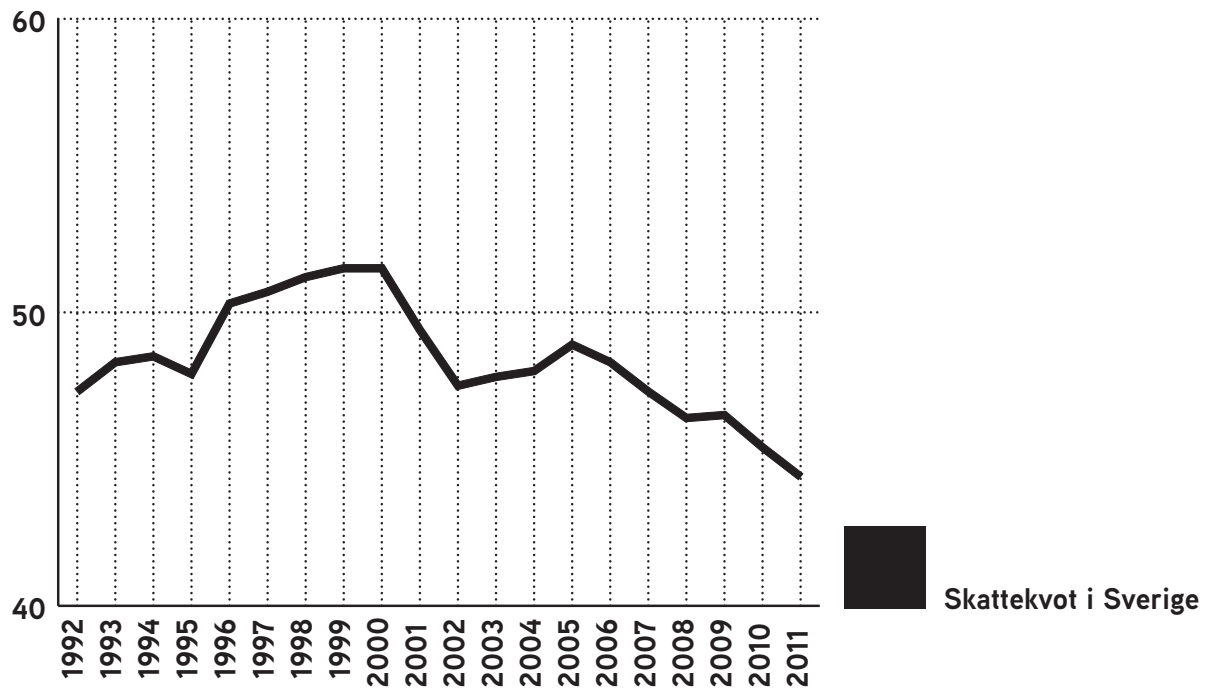

Diagram 9: Skattekvot i Sverige, 1992–2011, procent av BNP.^{xvii} Källa: SCB

När skatteuttaget minskar från över 51 procent av BNP vid 2000-talets början till 44 procent år 2011 innebär det att vi varje år tar ut sju procentenheter mindre till den gemensamma välfärden. Då BNP är ungefär 3500 miljarder 2011 motsvarar en procent 35 miljarder vilket innebär att det årliga skatteuttaget minskat med 245 miljarder sedan millennieskiftet. Självfallet kan man inte höja skatterna snabbt till sådana nivåer och naturligtvis kan högre skattekvoter ha negativa effekter på ekonomin och skattemoralen, men räkneexemplen visar att berättelsen om att vi inte har råd med en god välfärd idag

De över 80 år som får offentligt finansierad äldrevård har minskat från 62 procent 1980 till 37 procent 2006.

100 000 personer har gått ner i arbetstid för att ta hand om sina äldre anhöriga när äldreomsorgen inte räcker till.

till stor del beror på de enorma skattesänkningar som genomförts sedan 1980- och 1990-talen.

Man kan se effekterna av detta i själva verksamheterna. Exempelvis är det idag 25 procent större barngrupper i förskolan i Sverige än det var 1985. Det är också tre gånger så många barn per anställd på fritids än det var 1980. En tredjedel av Kommunals medlemmar tvingas gå ner i arbets-

tid under småbarnsåren på grund av att barnomsorgen inte är tillgänglig när de jobbar. Inom äldreomsorgen är det om möjligt ännu värre. De över 80 år som får offentligt finansierad äldrevård har minskat från 62 procent 1980 till 37 procent 2006. 100 000 personer har gått ner i arbetstid för att ta hand om sina äldre anhöriga när äldreomsorgen inte räcker till.^{xviii}

De flesta medborgare har alltså fått mer pengar att spendera på platt-tv-apparater, resor och privat konsumtion samtidigt som pengarna till den gemensamma välfärden minskat.

Samtidigt visar återkommande undersökningar exempelvis som sociologen Stefan Svallfors^{xix} låtit göra att det finns en stor acceptans för en gemensam välfärd med stor skattefinansiering.

Sveriges kommuner och landsting och Långtidsutredningen konstaterar också att efterfrågan på välfärdstjänster kommer öka med den demografiska utvecklingen och stigande inkomster^{xx}. Man måste därför fråga sig varför Sverige då slagit in på denna väg med ett mindre offentligt åtagande och mer privat välfärd.

1.2 Varför skulle vi ha vinstintressen i välfärden?

Många aktörer bidrog till den privatiseringsvåg vi nu står mitt i och det fanns flera rimliga skäl för att vilja förändra den välfärdsstat som under 1980-talet hade stagnerat och delvis byråkratiserats.

Bland politiker i de flesta olika partier fanns det ett övergripande mål om att konkurrens och privatisering skulle öka effektiviteten och ge utrymme för skattesänkningar eller i vart fall hindra nya skattehöjningar. Många gjorde analysen att vi i framtiden inte skulle ha råd med välfärden.

Många medborgare och brukare önskade sig möjlighet till ökad valfrihet och mångfald i välfärden.

Som en förlängning av diskussionen om det goda arbetet önskade sig en del anställda i kommuner och landsting bättre villkor, mer frihet och möjligheter till bättre löneutveckling.

Slutligen såg man från näringslivet att det fanns mycket stora pengar att tjäna på att driva en privatiserad välfärd.

Många gånger progressiva och naturliga krav på välfärdsstatens demokratisering och utveckling kom att sammankopplas med kravet på omfattande privatiseringar. Men hur ledde detta till en situation där stora riskkapitalbolag expanderar i vår krympande välfärd?

1.2.1 En ny strategi från näringslivet

Centralt för att förstå den utveckling vi har sett är näringslivets intressen och agerande. När exempelvis LO i januari 2013 presenterade sitt förslag om att reglera möjligheterna till vinstuttag ur företag som bedriver vård, skola och omsorg kallade Svenskt näringslivs VD Urban Bäckström förslaget för en attack på företaget.

”Det är djupt beklagligt att LO väljer en reglerings- och förbudslinje som hindrar företagande och som riskerar att leda till att viktiga jobb försvinner samtidigt som valfriheten minskar för oss alla. Över 10 000 privata företag, 100 000 anställda och hundratusentals människor kan komma att beröras av det som LO nu föreslår. Måtte det inte få genomföras!”

Uttalandet kan verka anmärkningsvärt, eftersom LO:s förslag inte innebar något vinstförbud eller förbud mot privat driven välfärd. Men uttalandet visar på det stora intresse och strategiska perspektiv det svenska näringslivet har i att fortsätta expandera i välfärdssektorn.

Vi har de senaste tre decennierna sett en utveckling med sjunkande löneandel och stigande vinstandel i näringslivet. Denna nya fördelning har skapat en tillväxt av främst finanskapitalet som ledde till de finansiella marknadernas framväxt som bland andra ledde fram till bolånebubblan i USA 2008 och den globala finanskrisen. Men en bakomliggande och inte lika uppmärksammas konsekvens av detta är

det finansiella kapitalets behov av nya marknader. En våg har lett till en expansion av produktion och konsumtion i Kina och Indien, men vi ser också hur näringslivet arbetat för att minska det offentliga åtagandet och ser allt större möjligheter i att expandera i de tidigare offentliga välfärdsystemen i västvärlden.^{xxi}

Som bland andra statsvetaren Colin Crouch visat handlar detta om en helt ny strategi att tränga in och göra marknad av offentliga

Som bland andra statsvetaren Colin Crouch visat handlar detta om en helt ny strategi att tränga in och göra marknad av offentliga monopol, som ofta tagit sig uttryck i omfattande lobbyism för att förmå inte minst de socialdemokratiska partierna att acceptera och anamma omläggningen.

monopol, som ofta tagit sig uttryck i omfattande lobbyism för att förmå inte minst de socialdemokratiska partierna att acceptera och anamma omläggningen.^{xxii} Hur detta har gått till i global skala har i detalj beskrivits i boken *Kommandohöjderna*.

Det som av den politiska vänstern ofta beskrivits som en våg av

nyliberalism med främst ideologiska förtecken i 1980-talets era av Thatcherism och Reaganomics och som på 1990-talet fastställdes inom ramen för Washington Consensus har i själva verket minst lika mycket framdrivits av företagens strikt ekonomiska agenda. Nyliberalismen har varit en viktig del av den ideologiska vindkantringen men helt avgörande och inte lika tydliggjort har varit de stora företagens ekonomiska intresse att skapa större utrymme för sin verksamhet och att etablera sig och expandera inom välfärdssektorn. En sektor som bara i Sverige omsatte mer än 500 miljarder kronor år 2010.^{xxiii}

Man måste se denna nya strategi för näringslivet som motorn i en utveckling där vi plötsligt står med stora ofta multinationella riskkapitalbolag som ägare och utförare av stora delar av en underfinansierad och bitvis tynande svensk välfärd.

1.2.2 "Toppa upp" – exemplet Silver Life

Den moderata strategin Peje Emilsson som förutom en lång moderat partikarriär bland annat driver kommunikationsbolaget Kreab och friskolekoncernen Kunskapsskolan gav sig i slutet på 2000-talet in i äldreomsorgsbranschen med bolaget Silver Life. Peje Emilssons äldreomsorgsstrategi handlar om att föra över skolpengsmodellen till äldreomsorgen, men att kombinera det med en möjlighet att kunna "toppa upp" välfärden med privata tillägg. En modell som på ett mycket effektivt sätt passar som hand i handsken i en samhällsutveckling med en stor växande grupp äldre och blivande pensionärer där många sitter på betalda och värdestegrade hus och lägenheter, samtidigt som den kommunala äldreomsorgen monteras ner. Idén är att med basen i biståndsbedömd äldreomsorg låta de som har råd, vilket ganska stora grupper men långt ifrån alla har, köpa sig en guldkant på tillvaron, medan det offentliga åtagandet står still eller gröps ur i takt med att den offentliga konsumtionen inte följer med den allmänna utvecklingen.^{xxiv}

Redan år 2009 kunde man se hur avdraget för hushållsnära tjänster (rut-avdraget) kommit att användas nästan dubbel så mycket bland den äldsta delen av befolkningen i förhållande till befolkningen i genomsnitt. Den fjärdedel med högst inkomster drog av dubbelt så mycket som resten av befolkningen tillsammans.^{xxv} Man kan lätt se framför sig hur det blir ett sätt för mer välbeställda pensionärer att fylla ut behoven när den offentliga äldreomsorgen minskar i omfattning och riktar in sig på de riktigt gamla och sjuka. Detta är också något som börjat uppmuntras av kommuner. I Västerås beslutade kommunen exempelvis att höja taxan i hemtjänsten så att den blir högre än kostanden för statligt subventionerad privat städhjälp med det uttalade syftet att få äldre att gå över till att använda rut-avdraget istället för kommunens hemtjänst.^{xxvi}

På sikt innebär naturligtvis en sådan utveckling stora skillnader i exempelvis äldreomsorgen för olika inkomstgrupper där vi riskerar att få en stor grupp äldre med goda pensioner och egna sparmedel eller barn med bra inkomster som kan toppa upp sig till en hygglig eller god äldreomsorg medan en växande grupp äldre utan möjlighet att köpa tilläggstjänster kommer få nöja sig med allt skralare stöd och service från samhället. Samma typ av utveckling går att föreställa sig i skolan

där man sedan januari 2013 kan göra avdrag för privat läxhjälp, och i sjukvården där privata sjukvårdsförsäkringar blivit allt vanligare.^{xxvii}

Strategiskt viktigt är också att denna typ av segregerad välfärd inte kommer öka trycket på höjda skatter eller solidariska lösningar utan att det tvärt om kommer leda till krav på sänkta skatter av dem som har svårt att själva ha råd med upp-topningen på välfärden, vilket i sin tur minskar resurserna till dem som har minst.

1.2.3 Privatiseringstrappan

Det finns skäl att se denna strategiska process som en trappa där vi rör oss från hög grad av omfördelning och jämlikhet i en sammanhållen välfärdsmodell till allt mer av individuella lösningar och ökade klasskillnader. Strategiskt var arbetarrörelsens idé att genom välfärdsstaten bygga koalitioner mellan arbetare och tjänstemän. Standarden lyftes och gjordes universell. Tjänstemannagruppernas standard gjordes till norm och utsträcktes att också gälla arbetarklassen. På så sätt fick man ett strategiskt stöd för en generell välfärdsstat byggd på effektiva lösningar, ett koncept som man förstärkte över tid. I privatiseringstrappan rör man sig steg för steg bort från denna solidariska modell. Genom att sänka ambitioner och kvalité växer stödet för privata lösningar. I sin tur ökar detta drivkraften för skattesänkningar som ytterligare försvagar möjligheten att upprätthålla kvalitén i en välfärd som över tid allt mer blir av grundtrygghetsmodell.

En enkel modell för hur man skapar förutsättningar för att överge en generell välfärdsmodell på relativt kort tid kan beskrivas i följande steg:

1. Skattesänkningar genomförs.
2. Skatterna räcker inte till behoven och kraven på välfärden.
3. Nedsänkningar genomförs och kvalitén försämras.
4. Missnöje hos medelklassen ökar trycket på reformer som gör det möjligt att välja bort dålig välfärd.
5. Privat drift lägger över infrastrukturen på privata aktörer.
6. Krav på möjlighet till kompletterande privat finansiering.
7. Krav på nya skattesänkningar.
8. Stödet för generell välfärd har urholkats.

Mycket talar för att Sverige är på snabb väg mot en grundtrygghetsmodell. 1980-talets marginalskattedebatt med krav på sänkta skatter ledde fram till en skattereform år 1990 som följdes av 1990-talskrisen med massiva nedsänkningar i både transföreringssystemen och välfärdstjänsterna. Valfrihetsreformerna under 1990-talet och 2000-talet har delvis varit ett sätt för en medveten och relativt resursstark medelklass att skydda sig från konsekvenserna av dessa nedsänkningar. Centralt för de fortsatta stegen i trappan är att infrastrukturen nu finns i privat ägo vilket möjliggör innovationer och skapande av tjänster som svarar mot behov som uppstår när medborgare med stigande inkomster vill köpa det som samhället tidigare tillhandahöll.

Som redan nämnts kan vi idag se hur privata vårdförsäkringar ökat kraftigt och hur rut-avdraget, som fördes fram för att hjälpa

barnfamiljer att lösa livspusslet, nu kan användas för att komplettera när kommunal hemtjänst stramar åt sina biståndsbedömningar eller när skolan inte längre håller måttet. Inom omsorgen är det inte sällan samma aktör som utför biståndsbedömda tjänster och sedan säljer kompletteringstjänster i form av städning och handling med rut-avdrag.

Alla delar av ett mer genomgripande systemskifte är riggat. Privatiseringarna av välfärdsstaten har inte löst problemen. Man kan fråga sig om vi i dag har större förhopp för välfärden. Har välfärden blivit bättre? Har välfärdsarbetarnas dröm om det goda arbetet uppfyllts? Har brukarnas valfrihet och inflytande ökat? Har förutsättningarna för små entreprenörer att få igenom en verksamhetsidé förbättrats? Det finns inga tydliga indikationer på att detta skulle vara fallet.^{xxviii} Detta föranleder frågan: Vilka har i så fall fått det de vill ha?

Det fanns många olika skäl till att göra förändringar och öppna upp för delaktighet, mångfald och demokratisering av den offentliga sektorn på 1980-talet. Men det var finanskapitalet som satte agendan och omformade debatten för sina syften. Valfrihet blev privata oligopol. Effektiviseringarna blev vinstläckage. Den utlovade mångfalden blev en bedövande enfald fast privat.

1.3 Den vinstdrivna välfärdens problematik

Det finns tre övergripande problem med vinstintressenas inmarsch i välfärden. Den första och kanske mest uppmärksammade är det läckage av skattemedel från välfärden som uppkommer. Den andra är de problem med reglering, styrning och likriktning som uppkommer när aktörer med andra intressen än det gemensamma tillåts agera i välfärden. Det tredje problemet är att en jämlik och effektiv samhällsmodell ersätts med en ojämnt och ineffektiv.

1.3.1 Läckage av skattemedel

Det första problemet med vinstmotivet i välfärden gäller själva värdeöverföringarna och läckaget av skattemedel ur privat drivna verksamheter. Detta problem finns naturligtvis framförallt

Man kan alltså bedriva välfärdsverksamhet i stiftelse-, förenings- eller kooperativa former utan att vinstuttag eller läckage verkar bli några problem.

i verksamheter som drivs i bolagsformer som ska generera vinst till ägarna. Man kan alltså bedriva välfärdsverksamhet i stiftelse-, förenings- eller kooperativa former utan att vinstuttag eller läckage verkar bli några problem. Det går exempelvis att

se att rörelsemarginalerna som de idédrivna aktörerna har inte skiljer sig från de offentliga.^{xxix}

Läckaget innebär att pengar som borde gått till välfärd istället plockas ut som vinst (eller värdeöverföring i bred bemärkelse). Ofta försvarar sig näringslivets representanter med att denna vinst har skapats genom omfattande effektiviseringar och att det är driften att tjäna pengar som skapat de innovationer som gjort att effektiviteten kunnat öka. Att de privata företagens inmarsch har haft några tydliga

positiva effekter på välfärdens funktionalitet och prestation finns det dock som sagt begränsat med belägg för.^{xxx}

Storleken på de värdeöverföringar som sker från den skattefinansierade välfärden är svåra att uppskatta. Det som finns är officiella siffror på nyckeltalen rörelsemarginal och avkastning på wttotalt kapital för företagen som verkar inom sektorerna vård, omsorg och utbildning (se diagram 10 och 11).

Diagram 10: Rörelsemarginal för privata företag inom välfärden och hela näringslivet, 2007-2010, procent.^{xxxii}

Källa: SCB

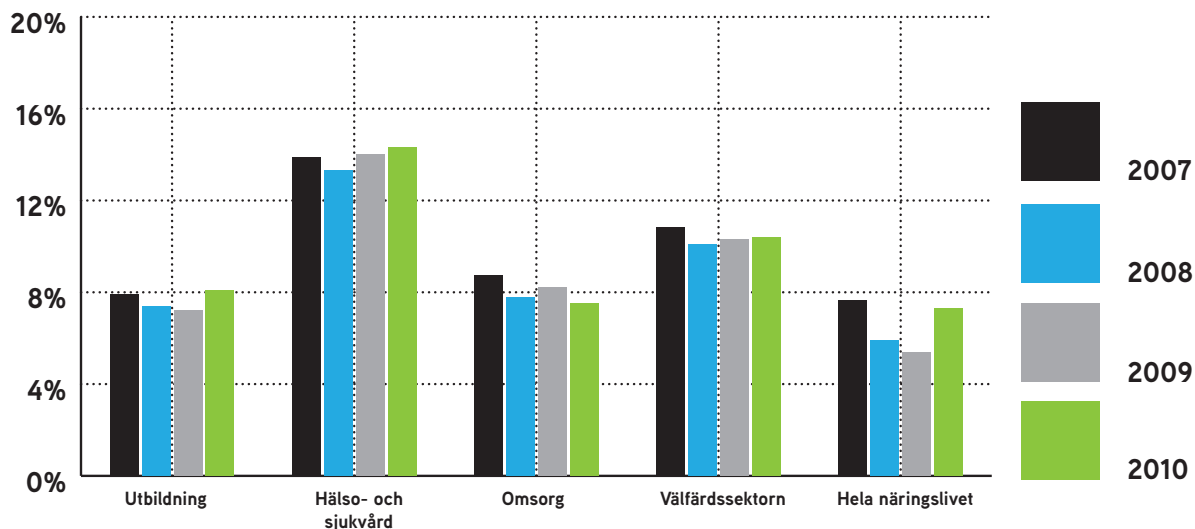
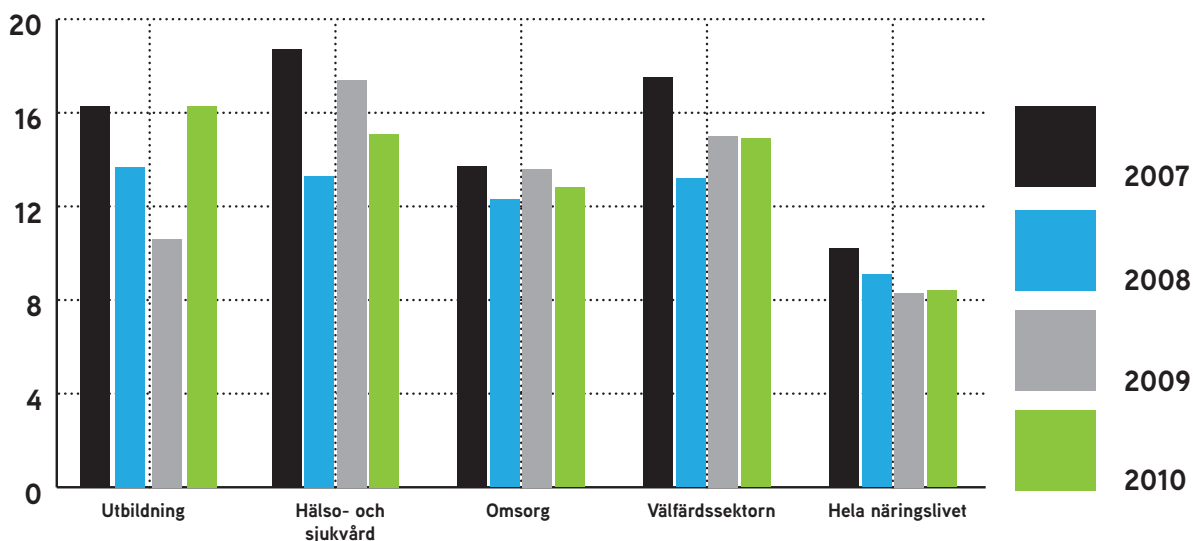

Diagram 11: Avkastning på totalt kapital för privata företag inom välfärden och hela näringslivet, 2007-2010, procent.^{xxxii}

Källa: SCB

Vi kan se att företagen inom välfärdssektorn konsekvent har en högre rörelsemarginal än näringslivet i genomsnitt, det vill säga att de har kvar större andel av varje omsatt krona efter omkostnader. De har också en mindre volatil rörelsemarginal, det vill säga att resultatet de gör varierar mindre, vilket tyder på att risken i sektorn är mindre än i näringslivet i övrigt. Vi ser också en hög avkastning på totalt kapital, det vill säga hur många kronor man tjänar i relation till företagets skulder och eget kapital, i välfärdsföretagen om vi jämför med övriga näringslivet. I detta fall är variationen större i välfärdsföretagen än i näringslivet som helhet. Det är dock inte förvånande eftersom välfärdsföretagen är mindre kapitalintensiva. Sammanfattningsvis kan man alltså säga att lönsamheten i välfärdssektorerna överlag verkar vara väldigt god samtidigt som riskerna är små eller obefintliga.

Det verkar också finnas variationer i resultat beroende på företagets storlek. De mindre företagen har större rörelsemarginaler än de större. Detta gäller generellt i näringslivet men skillnaderna är större för företagen i välfärdssektorn. Det kan delvis bero på att de större företagen är bättre på att planera sina resultat med hjälp av olika koncernlösningar eller strategisk expansion. De mindre företagen har också förmånligare skatteregler och därmed mindre behov av att planera sina resultat.

Även om vi kan konstatera att lönsamheten överlag verkar vara god för företagen i välfärden säger rörelsemarginaler och avkastning på totalt

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att lönsamheten i välfärdssektorerna överlag verkar vara väldigt god samtidigt som riskerna är små eller obefintliga.

kapital relativt lite om hur stor värdeöverföringen faktiskt är. Om vi utgår från rörelsemarginalen är det först så att en del av den skattas bort. Utöver skatten och vinsten ska också rörelsemarginalen täcka räntor men i vilken utsträckning dessa är att betrakta som värde-

överföring är oklart och skiftar mellan olika bolag. Skatteverket skriver att välfärdskoncernerna är mer benägna än andra företag att använda räntekaruseller vilket innebär att en stor del av räntekostnaderna kan vara ren värdeöverföring.^{xxxiii} Det finns också andra möjligheter till värdeöverföring. Vanligtvis realiserar en stor del av riskkapitalisternas förtjänst först vid försäljning vilket innebär att en hel del saker som bokförs som löpande kostnader kanske egentligen syftar till att öka värdet vid en försäljning och därmed borde betraktas som värdeöverföring. Man kan också tänka sig att interna system för överföring inom koncernerna leder till att ytterligare driva ner rörelsemarginalen.

Ett exempel på en sådan faktor kan vara fastighetsaffärer där välfärdsföretaget hyr in sig i lokaler som ägs av ett gemensamt moderbolag och där överhyran drar ner vinsten. Slutligen kan chefslöner och bonusar också föras som löpande kostnader även om de är på en nivå som kan anses som oskäligen, vilket LO visar i sin rapport Maktelitens inkomster. Cheferna i de stora välfärdsbolagen tjänar i genomsnitt tre gånger mer än deras yttersta beställare som kommundirektörer och kommunstyrelseordföranden.^{xxxiv}

Utan tillgång till bolagens räkenskaper över en längre tidperiod är det därför så gott som omöjligt att avgöra hur stor värdeöverföringen är. Det rör sig dock granterat om flera miljarder kronor per år. Om vi multiplicerar

rörelsemarginalerna i de olika branscherna med summan skattemedel de privata företagen i dessa branscher erhåller får vi fram en siffra på drygt 6,5 miljarder kronor per år. Detta ger en fingervisning om hur stort skatteläcket är i välfärden.

1.3.2 Fel drivkrafter i känsliga verksamheter

Den privata välfärden har kommit in i vad bland andra debattören och Academedia-styrelseledamoten Widar Andersson kallat "en industriell fas"^{xxxv}. Riskkapitalbolag och andra finansiellt inriktade ägare bygger upp stora välfärdskoncerner som lever på skattemedel och där man plockar hem stordriftsfördelar genom att äga skolor och vårdcentraler i långa kedjor och där mindre aktörer, oftast de små personal-

kooperativen eller aktörerna med en tydlig kvalitetsinriktning kan slå ut med underbudskonkurrens vid upphandlingar. Riskkapitalbolagen agerar bara i branscher där de kan förvänta sig god avkastning. Därmed har välfärdsföretagen allt mer börjat ta hänsyn till kapitalintressen och bedrivs som vilken affärsverksamhet som helst.

Mycket lite talar för att det dessa stora aktörer med hundratals enheter alls är intresserade av att utveckla verksamheterna i syfte att främja de mål som det offentliga har för välfärden. Deras mål är helt enkelt att tjäna pengar.

Att bedriva vård, utbildning och omsorg i stora koncerner handlar primärt inte om engagemang och alternativa verksamhetsidéer. Mycket lite talar för att dessa stora aktörer med hundratals enheter alls är intresserade av att utveckla verksamheterna i syfte att främja de mål som det offentliga har för välfärden. Deras mål är helt enkelt att tjäna pengar. På detta sätt blir denna extrema form av skattefinansierad riskkapitalism något som riskerar att helt krocka med målen för den offentliga verksamheten som bland annat fastställs i hälso- och sjukvårdslagen, kommunallagen och skollagen.

När detta sker tvingas det offentliga att reglera uppdragen inom välfärden hårdare. I de nya reglerna kring skolan kan vi se detta. Exempelvis införs lärarlegitimationer, möjligheterna till lokala kurser begränsas och krav på skolbibliotek ställs. Att se till att framförallt de fristående skolorna lever upp till det nya regelverket de tvingat fram är dock lättare sagt än gjort.

Professor Bo Rothstein beskriver i en artikel i Ekonomisk Debatt en mycket omfattande analys gjord av John Donahue i ett stort antal privatiseringsprojekt som skedde i USA på 1980-talet. Han skriver:

"Denna forskning byggde på en mycket omfattande analys av ett stort antal privatiseringsprojekt som skett under 1980-talet i USA. Resultaten visade att å ena sidan kunde i vissa fall konkurrens om utförandet av offentliga utgifter göra att man faktiskt fick ut mer verksamhet för skattebetalarna. Men han visade också att detta bara kunde fungera om tre villkor var uppfyllda. Det första var att det verkligen gick att skapa konkurrens mellan olika producenter. Det andra att man hade en hög kvalitet när det gällde inspektion av kvaliteten i vad som producerades och relativt

snabbt kunde stänga av de entreprenörer som inte höll måttet. Samt, och detta var det centrala, privatisering av offentliga tjänster fungerade bara om det var möjligt att tillräckligt noga precisera kontrakten. Här visade hans (och många andras) forskning att detta relativt lätt kunde göras när det handlade om saker som sophämtning, busstrafik och byggande för att ta några exempel, d.v.s. områden där vad han benämnde den produktiva effektiviteten är viktig. Däremot var det mycket svårare när det handlade om att hantera människor, d.v.s. om saker som vård och utbildning där det centrala ofta är att verksamheten sker med respekt för den enskildes integritet och värdighet. Det är helt enkelt inte möjligt att skriva fungerande regler om storheter som dessa och det är naturligtvis också svårt att kontrollera att verksamheten faktiskt följer sådana etiska principer. Vi bryr oss helt enkelt inte så mycket om hur soporna hämtas, men vi bryr oss verkligen mycket om hur de äldre vårdas. Det är, visade Donahue, avsevärt svårare och ibland nästintill ogörligt att skriva tillräckligt styrande kontrakt för den senare typen av uppgifter. Summan av detta resonemang är att vad gäller välfärdssektorn har konkurrens- och marknadsförespråk-

Dödligheten för samma sjukdom är högre på sjukhus som drivs av vinstintressen.

arna antingen varit oförlåtligt okunniga, obegripligt naiva, oansvarigt ideologiska (eller någon kombination av alla dessa) när man bortsett från forskning som visat att välfungerande

marknader, särskilt inom detta område, måste vara väl reglerade." xxxvi

Ska man förhålla sig neutralt till huvudman och samtidigt vill undvika de avarter som kan uppkomma på grund av vinstmotivet måste man införa detaljerade regleringar och hårda kontroller inom välfärden. Konsekvensen av denna hårdare regelstyrning är att autonoma professioner och yrkeskunnandet inom välfärden undermineras eller blir svåra att bygga upp. Vi måste överge en effektiv styrning baserad på värderingar och resultat och istället fokusera på att garantera alla grundläggande mätbara rättigheter. I denna process blir arbetet inom välfärden mindre tacksamt och brukarnas faktiska valfrihet minskar då alla verksamheter i extremfallet blir likadana.

1.3.3 Risken för privat finansiering, en ny, mindre jämlig och mer ineffektiv modell

Som vi redan har diskuterat leder också privatiseringen av välfärden till att en modell byggd på gemensamt finansierad välfärd riskerar att undermineras och ersättas av en modell där privat finansierad välfärd är norm. Denna process är segregande och problematisk ur ett jämlikhetsperspektiv. Men det är också värt att nämna att den är problematisk ur effektivitetssynpunkt. I de gemensamma systemen där alla har rätt till en bra välfärd undviker man stora kostnader för sökande och försäkring. Tittar man exempelvis på sjukvården i USA kan man se hur ett system med stor andel privat finansiering kostar dubbelt så mycket som de genomsnittliga systemen i Västeuropa där det offentliga fortfarande oftast är den primära finansören och utföraren. Det amerikanska sjukvårdssystemet har också sämre resultat

om man tittar på aspekter som spädbarnsdödlighet och förväntad livslängd.^{xxxvii} Det finns också tecken på att det i USA finns skillnader mellan privata sjukhus som drivs med vinstintressen och de som drivs utan vinstintresse. Dödligheten för samma sjukdom är högre på sjukhus som drivs av vinstintressen.^{xxxviii} Även i vårdhem kan man se tydliga skillnader där vinstdrivna vårdhem har mer brister än icke vinstdrivna vårdhem. Brister och skada på de boende är också högre i enheter drivna i koncerner än i enskilda vinstdrivna vårdhem och extra allvarlig är situationen i verksamheter drivna av riskkapitalbolag.^{xxxix}

För en mer ingående teoretisk diskussion om problemen med vinstintressen i välfärden och om utvärderingarna som är gjorda i Sverige rekommenderar vi den tidigare nämnda forskarantologin Konkurrensens konsekvenser. *Vad händer med Svensk välfärd* som gavs ut på SNS förlag 2011.

Del 2:

Väljaropinionen om välfärdsfrågor

Katalys har gett Novus opinion i uppdrag att undersöka hur väljaropinionen ser ut i några centrala välfärdsfrågor och vilket stöd som finns för de förslag om vinstbegränsningar som presenterats av olika aktörer.¹ Vi har ställt ett brett spektrum av frågor för att kunna mäta åsikter kring de ofta ganska tekniska och invecklade förslag om vinstbegränsning som presenterats.² De viktigaste slutsatserna av undersökningen presenteras nedan. Hela undersökningsmaterialet finns på Katalys webbplats (katalys.org).

2.1 Människor anser att driftsform spelar stor roll i välfärden

Vem som äger och driver välfärden är något som folk tycker är viktigt. Åtta av tio, 80 procent i vår undersökning, anser att det är viktigt eller mycket viktigt. Bland yngre personer svarar en lite lägre andel att det är viktigt eller mycket viktigt men detta beror framförallt på att en större andel i denna grupp är osäkra och svarar att de inte vet. När det kommer till utbildningsnivå är de med bara grundskoleutbildning mer benägna att tycka att driftsform är viktigare än personer med hög utbildning.

De flesta, 67 procent, anser att välfärden ska drivas helt i offentlig regi eller i huvudsak i offentlig regi. Bara 3 procent anser att den bör bedrivas i huvudsak i privat regi och 0 procent tycker att den ska bedrivas helt i privat regi.

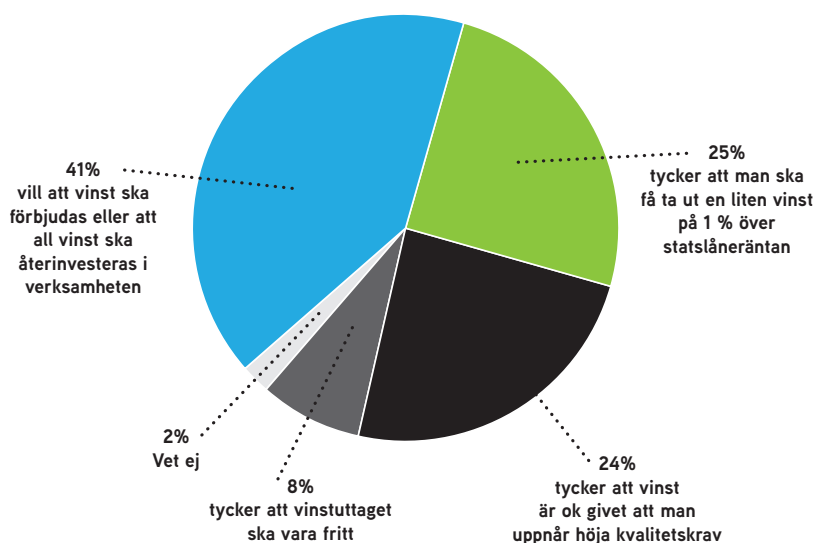
¹Undersökningen genomfördes den 31 januari till den 6 februari 2013. 1017 webbintervjuer genomfördes i Novus Sverigepanel. Deltagarfrekvensen var 53%.

²Man kan inte förvänta sig att alla medborgare kan utvärdera och förutse de exakta konsekvenserna av dessa respektive förslag, och därför bör resultaten tolkas mer som viljeyttringar än som faktiska ställningstaganden.

2.2 Starkt opinionsstöd för vinstbegränsning och vinstförbud

När det kommer till vinstuttag i välfärden är 41 procent väldigt skeptiska mot vinstuttag och anser att det antingen bör förbjudas helt eller att all vinst ska återinvesteras i verksamheten. Var fjärde, 25 procent, anser att vinstuttag i en storleksordning av 1 procent utöver statslåneräntan (LO:s förslag) är den bästa lösningen.

Ytterligare en knapp fjärdedel, 24 procent, anser att den bästa lösningen är att vinst endast bör få tas ut om höga kvalitetskrav uppnås i verksamheten. Endast var tolfte, 8 procent, anser att det ska vara ett fritt vinstuttag. Sammantaget är det alltså 90 procent som uttrycker olika grader av skepsis mot vinster i välfärden.

2.3 Tre av fyra vill se vinster återinvesterade, och fyra av tio vill förbjuda vinstuttag

På frågan om de tycker att det är ett bra förslag att vinster som görs i välfärden ska återinvesteras i verksamheten svarar 75 procent av de tillfrågade att de tycker att det är ett mycket bra eller ganska bra förslag. Bara 11 procent svarar att de tycker att det är ett dåligt eller mycket dåligt förslag. När frågan är ställd om det är ett bra förslag att vinst i välfärden helt ska förbjudas är det fortfarande 42 procent som tycker att det är ett bra eller mycket bra förslag medan var tredje, 34 procent, tycker att det är ett ganska dåligt eller mycket dåligt förslag.

2.4 Finns det skäl för de rödgröna att frukta att medelklassen vill ha vinstuttag?

Nej, bilden av medelklassen som vän av vinstdriven välfärd kan inte bekräftas av vår undersökning. Oavsett om man definierar gruppen utifrån inkomst eller klass (arbetare och tjänsteman) så skiljer inte medelklassen ut sig på ett markant sätt. Tjänstemän tycker i stort som genomsnittet av befolkningen. Ser man till inkomstsikt så är de som tjänar mellan 200 000-400 000 kr per år snarare mer benägna att vilja begränsa vinstuttagen när man formulerar frågan kring att privatiserad välfärd ska drivas av aktörer som tar ut ingen eller liten vinst

(77 procent är emot mot 70 procent i genomsnitt), medan gruppen som tjänar 400-600 000 per år är precis genomsnittliga i sin inställning (69 procent är emot).

2.5 Höginkomsttagare, företagare, pensionärer och storstadsbor lite mindre vinstkritiska än genomsnittet

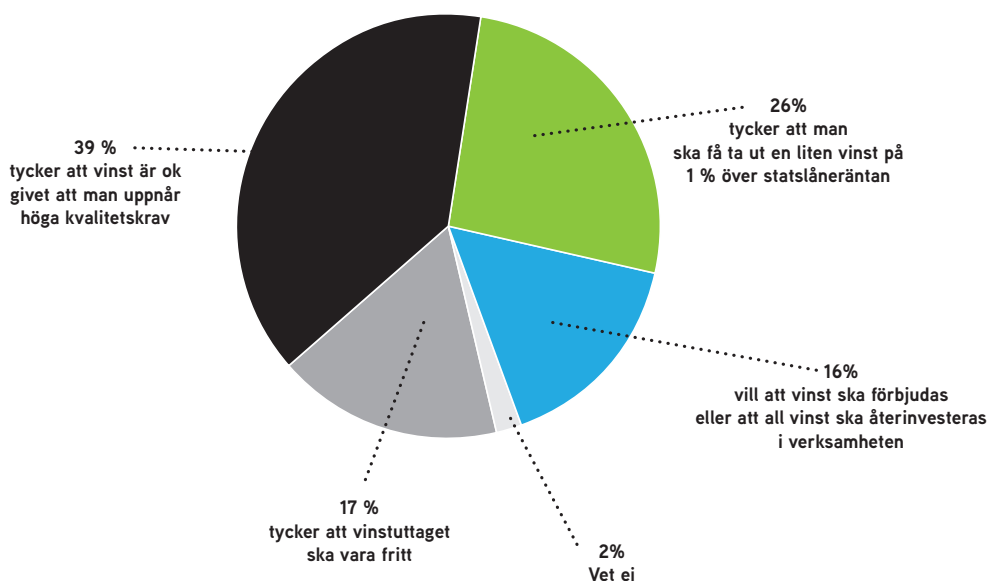
Bryter man ner informationen efter sysselsättning kan man se att framförallt egenföretagare och pensionärer är lite mindre benägna att anse att vinstförbud, vinstbegränsning och återinvesteringskrav är en bra idé. (Pensionärer gillar LO:s förslag mer än andra grupper.) Egenföretagarna utmärker sig också genom att vara den grupp där helt klart flest, 20 procent, anser att företagen själva ska få disponera sin vinst. Pensionärer och egenföretagare är också de grupper som är minst benägna att vilja betala mer i skatt för välfärden.

Om man istället bryter ner det hela på inkomstfördelning är de framförallt de med höga inkomster (över 600 000 per år) som avviker på så sätt att de är mer skeptiska mot begränsningar av vinst. Korrelerat med detta är också att folk i storstäder (71 procent) är lite mer tveksamma mot vinstförbud och återinvesteringskrav än vad folk i mellan- stora städer (78 procent) eller glesbygd (77 procent) är.

2.6 Majoritet bland borgerliga väljare är för regleringar och hårdare kvalitetskrav

Om vi tittar på partisympatier kan vi se att nästan 6 av 10, 56 procent, av de borgerliga väljare är för att möjliggöra vinstuttag, men 70 procent av dessa vill att höga kvalitetsmål ska vara uppfyllda för att vinst ska kunna plockas ut. 26 procent av de borgerliga väljarna är för en vinstbegränsning till 1 procent över statslåneräntan och 16 procent är för ett vinststopp.

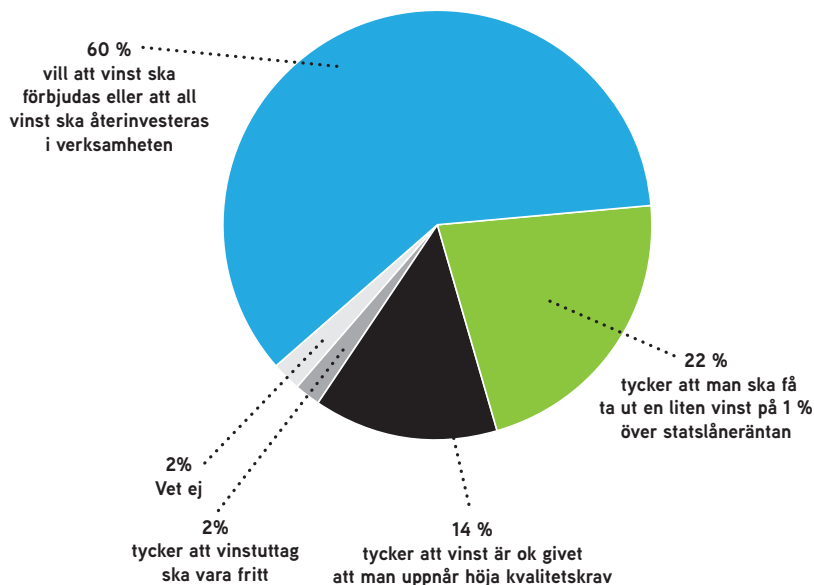
Totalt är alltså 42 procent av de borgerliga väljarna för vinstförbud eller vinstbegränsning och därtill vill 39 procent (0,7*56) bara tillåta vinstuttag om höga kvalitetskrav uppfylls.

2.7 De rödgröna väljarna motsätter sig vinstuttag

Tittar vi på de rödgröna väljarna är 60 procent emot vinstuttag. Därtill är 22 procent för en begränsning till 1 procent över statslåneräntan. Bara 16 procent av de rödgröna väljarna är för vinstuttag, och av dessa vill 88 procent villkora vinstuttaget med att det ska ställas höga kvalitetskrav för att vinst ska få tas ut.

Totalt är 83 procent av de rödgröna väljarna för vinstförbud eller kraftig vinstbegränsning och därtill är 14 procent ($0,88 \cdot 16$) för vinstuttag om höga kvalitetskriterier uppfylls.

2.8 Sverigedemokratiska väljare ligger mitt emellan blocken

44 procent av Sverigedemokraternas väljare är mot vinstuttag, ytterligare 26 procent anser att vinstuttaget ska begränsas till 1 procent över statslåneräntan. 30 procent är för vinstuttag men av dessa vill 23 procent enheter att vinst bara ska få tas ut om höga kvalitetskriterer uppfylls.

2.9 Är vinstfrågan en valvinnare?

Är vinstfrågan viktig för folk? Kan den påverka valet?

Välfärdslobbyister påstår ofta att det skulle vara politiskt självmord att föreslå ett tydligt stopp för vinstmotivet i välfärden. För att ta reda på om det stämmer ställde vi frågor om hur viktig vinstfrågan är för människor, och om de skulle vara beredda att byta parti över vinstfrågan. Resultaten visar att personer som är mot vinstuttag uppger sig vara mer benägna att byta parti över vinstfrågan, än personer som tycker att vinstuttag är bra. Av de borgerliga väljare som är mot vinstuttag säger sig 46 procent vara beredda att byta parti, och 62 procent av de rödgröna väljarna som är emot vinstuttag säger samma sak.

Av de som är för en begränsning av vinstuttaget till max 1 procent över statslåneräntan uppger 24 procent av de borgerliga väljarna sig vara beredda att byta parti medan 44 procent av de rödgröna med

samma uppfattning kan tänka sig att göra det. Av dem som är för vinstuttag (villkorat mot uppfyllande av kvalitetsmål eller inte) är det 22 procent av både borgerliga och rödgröna väljare som uppger att de är bredda att byta parti.

Även 41 procent av Sverigedemokraternas väljare uppger sig vara bredda att byta parti.³

2.10 Vinstmotståndet är mobiliserande

Resultaten redovisade i de fyra föregående stycken gör det möjligt att analysera potentiella förändringar i väljarkåren efter besked i vinstfrågan. Utgår man ifrån de politiska blockens nuvarande storlek ser man att det finns en teoretisk potential att upp till 6 procent av valmannakåren som idag röstar borgerligt skulle kunna gå över blockgränsen om ett tydligt besked om vinstbegränsning kom från det rödgröna blocket. Samtidigt skulle man bara riskera 2 procentenheter väljare som idag röstar rödgrönt. Man har även en möjlighet att ta 2–3 procentenheter sverigedemokratiska väljare.

Om de rödgröna partierna däremot inte tar ställning för en formell vinstbegränsning har man istället 21 procent av valmannakåren som idag röstar rödgrönt som kommer vara missnöjda med besluten och kunna tänka sig att byta parti. Idag finns visserligen inget tydligt sammanhållet alternativ för dessa rödgröna vinstkritiska väljare men man kan tänka sig att fortsatt passivitet från de rödgröna kommer göra denna opinion mer benägna att rösta borgerligt om andra frågor får dominera eller att rösta på Sverigedemokraterna eller inte rösta alls. Fördelarna för de rödgröna med att inte ta ställning för en formell vinstbegränsning skulle vara små i jämförelse. Den enda är att man inte riskerar att förlora de 2 procentenheter av väljarna som är för vinstuttag, som i dag röstar rödgrönt och som kan tänka sig att byta parti baserat på frågan om vinst i välfärden.^{xii}

2.11 Människor tycker välfärdens kvalitet är viktig

Sedan tidigare undersökningar vet vi att en stor majoritet tycker att det är viktigt vilken kvalitet välfärden håller. I vår undersökning är det 96 procent som säger att de tycker att det är viktigt eller mycket viktigt. Bland yngre personer och personer med högst grundskoleutbildning svarar en lite lägre andel att det är viktigt eller mycket viktigt men detta beror framförallt på att en större andel i dessa grupper är osäkra och svarar att de inte vet.

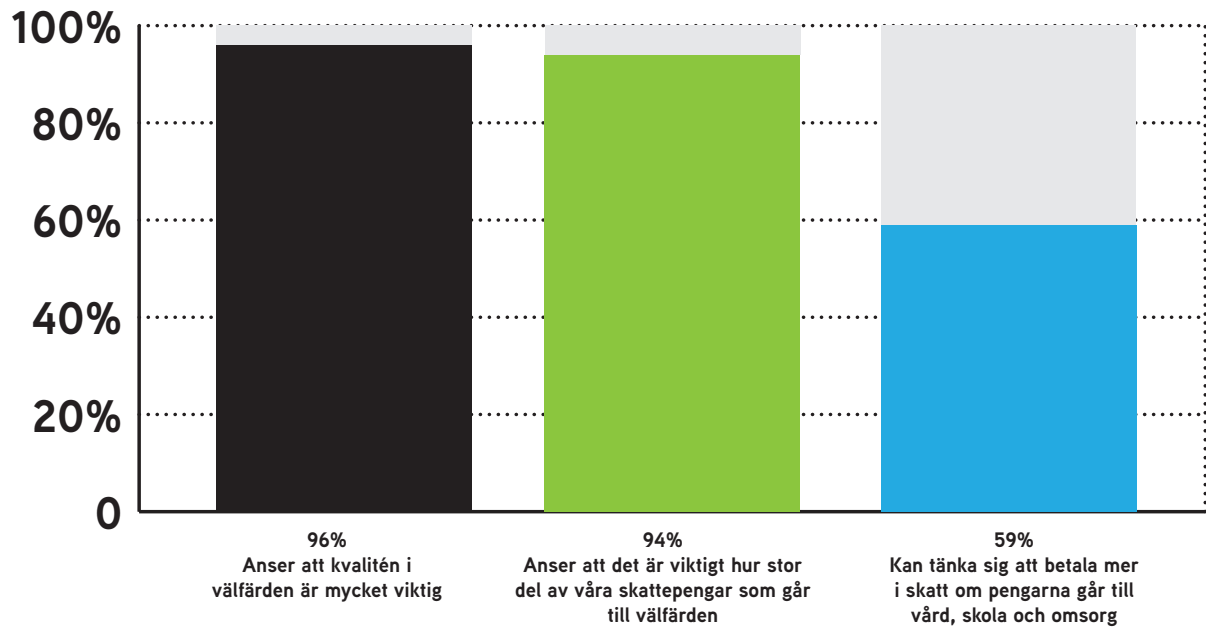
2.12 Det är viktigt hur stor del av våra skattepengar som går till välfärd

Folk tycker också att det är mycket viktigt hur stor del av våra skattepengar som går till välfärden. Här säger 94 procent att det är viktigt eller mycket viktigt med liknande avvikelser som tidigare för yngre och personer som endast gått grundskola.

³ Bastalen i många av dessa kluster är små men det är ändå en tydlig indikation.

2.13 En majoritet är beredd att betala mer i skatt för en bättre vård, skola och omsorg

En klar majoritet av de tillfrågade, 59 procent, är också beredda att betala mer i skatt för bättre välfärd när vi frågar om de kan tänka sig att betala högre skatt om de riktades till vård, skola och omsorg. Bara en knapp tredjedel, 30 procent är inte beredda att göra det.

2.14 Sammanfattning av opinionsanalysens resultat

- 80 procent tycker driftsform spelar stor roll och 67 procent vill att välfärden ska utföras av offentlig sektor eller av i huvudsak offentlig sektor med komplement av andra utförare.
- Endast 8 procent är för helt fritt vinstuttag, 90 procent vill förbjuda, begränsa eller återinvestera vinsterna i välfärden.
- 42 procent tycker det låter som ett bra förslag att förbjuda vinstuttag när den frågan ställs separat.
- För de rödgröna partierna skulle ett förslag om effektiva vinstbegränsningar kunna innebära att man teoretiskt kan ta så mycket som 6 procentenheter av valmanskåren som idag är borgerliga väljare men är emot vinstuttag och kan tänka sig att byta parti.
- 96 procent tycker att välfärdens kvalitet är viktig eller mycket viktig.
- 94 procent tycker att frågan om hur mycket resurser som ska gå till välfärden av skattepengarna är viktig.
- 59 procent är beredda att betala högre skatt om det riktas till skola, vård och omsorg.

Del 3: Vägen framåt

I de föregående kapitlen har vi visat vilka drivkrafterna bakom och resultatet av privatiseringsvägen varit, liksom att det idag finns en stor opinion som är varma anhängare av välfärdsstaten och negativa till skatteläckage och starka vinstintressen i välfärden. Här följer en utvärdering av de förslag till vinstbegränsning som redan lags och vi presenterar ett eget förslag till hur skatteläckaget ska hanteras. Vi formulerar också hur vi tror att välfärdsfrågan skulle kunna bidra till ett rödgrönt initiativ inför valet 2014.

3.1 Presenterade förslag som syftar till att begränsa vinsterna och hantera vinstmotivets negativa konsekvenser

Flera samhällsaktörer har presenterat förslag för att hantera de problem som vinstintressen i välfärden orsakar. Det gäller i huvudsak oppositionspartierna och fackföreningsrörelsen. Från näringslivets sida försöker man skydda sina medlemsföretags intressen och regeringen har tillsatt en utredning men begränsat med konkreta förslag har presenterats.⁴

Man kan dela upp de seriösa förslagen i tre kategorier.

1. Förslag som syftar till att skapa tryck på att minska läckaget av skattemedel genom att öka graden av öppenhet och transparens.
2. Förslag som syftar till att indirekt begränsa läckaget av skattemedel genom krav på kvalitet.
3. Förslag som syftar till att direkt begränsa läckaget av skattemedel.

3.1.1 Förslag som syftar till att genom insyn och öppenhet sätta press så att läckaget av skattemedel minskar

Den första typen av förslag innebär att privata aktörer ska omfattas av offentlighetsprincipen och att de ekonomiska redovisningarna ska vara öppna och mer detaljerade. Detta är en bra idé och kan framförallt vara användbart när det offentliga upphandlar tjänster i kontrakt. Det kan också bidra till att grov misskötsel i de privata verksamheterna lättare kan uppdagas. Det är dock oklart hur stora effekterna kommer vara i verksamheterna där valfrihetssystem dominerar.

⁴ De borgerliga har diskuterat en "etisk kod" för bolag i välfärden samt tillsatt en utredning om meddelarfrihet.

Är den information som man kan hitta i redovisningarna relevant för exempelvis den enskildes val av skola? Det är tveksamt om det finns en uppsättning nyckeltal som på ett bra och tillförlitligt sätt kan beskriva det vi kallar kvalité i utbildningen. Om informationen är relevant krävs vidare att de som väljer också får tillgång till och kan ta till sig informationen. Någon måste därför gå igenom redovisningarna, sammanfatta dem på ett övergripligt sätt och distribuera detta till alla potentiella brukare. Detta kan antingen göras av det offentliga eller av brukarorganisationer. Oavsett vem som gör det kommer detta att innebära en kostnad. De mer omfattande kraven på redovisning är i sig också en kostnad och de privata företagen i välfärden kommer använda skattemedel för att göra denna redovisning. Man kan till och med tänka sig att denna typ av informationsinsatser också riskerar att öka de påtagliga klass- och utbildningsskillnaderna i exempelvis val av förskola och skola som redan finns.

Även om inte en ökad öppenhet har effekt på valen av exempelvis skola är det dock möjligt att det leder till att skatteläckaget som sker i de privata verksamheterna blir tydligare vilket borde leda till att detta minskar. Med tillräckligt omfattande kontroll och press från allmänheten skulle det teoretiskt kunna leda till att de oseriösa företagen börjar lämna välfärdsektorn. Men frågan är om inte även detta är att betrakta som en lång och krokig omväg.

3.1.2 Förslag som syftar till att genom kvalitetskrav indirekt begränsa läckaget av skattemedel i välfärden

Flera aktörer driver också frågan att indirekt begränsa vinstläckaget genom att sätta upp hårdare krav på det man kallar kvalitet i välfärden. Socialdemokraterna skriver exempelvis att man vill reglera aspekter som personaltäthet, personalkostnader och andra kvalitetsreglerande kostnader så att nivån på dessa inte kan vara väsentligt lägre inom privat verksamhet än motsvarande kostnader inom den kommunala och landstingskommunala verksamheten.^{xliii} Liknande förslag finns från Kommunal. (Indirekta vinstbegränsningar ingår också i LO:s batteri av förslag.) Det finns dock problem med denna strategi. Det största problemet är hur vi definierar kvalitet inom välfärden. Vilka kostnader inom den kommunala och landstingskommunal verksamheterna tror vi inte är kvalitetsreglerande? För att garantera förslag i denna stil så krävs det en omfattande reglering och kontroll vilket naturligtvis medför en kostnad. Allvarigare är dock att det kan finnas en risk att denna väg leder in i den problematik som vi diskuterade ovan där man börjar reglera innehåll och form i detalj för att undvika att ta ställning i frågan om huvudmannaskap. Denna typ av regleringar rimmar illa med ambitionen om autonoma professioner som med yrkeskunnande erhåller samhällets förtroende som grunden i vårt välfärdsbygge och därigenom även med förhoppningarna om ökad valfrihet och mer innovation inom välfärden.

Kanske räcker det med regler kring personaltäthet och utbildningskrav och då behöver dessa förslag inte innebära alltför problematiska konsekvenser, men för detta finns det ingen tydlig garanti. Vi ser som sagt redan i dag en tendens att mer detaljerat reglera styrningen av

privat driven välfärd. Det finns alltså tydliga argument för att istället hantera problemen genom att reglera huvudmannaskapet.

3.1.3 Förslag som syftar till att direkt begränsa läckaget av skattemedel i välfärden

Flera aktörer har föreslagit åtgärder som syftar till att direkt begränsa läckaget av skattemedel i välfärden. Miljöpartiet och Vänsterpartiet har föreslagit ändringar i vilka bolagsformer som ska kunna driva verksamheter i välfärden. Miljöpartiet har ett förslag om att alla aktiebolag som driver verksamhet inom skolan ska klargöra i sin bolagsordning att verksamheten inte har ett vinstsyfte. Detta ska följas upp av speciella revisorer som ska vara certifierade och utbildade av Skolinspektionen. Vänsterpartiets förslag innebär att vanliga aktiebolag inte längre ska tillåtas driva verksamheter inom vård, skola och omsorg. Istället ska enbart så kallade SVB-bolag, med en särskild vinstbegränsningsregel vara den enda tillåtna aktiebolagsformen. De stora svagheter med båda förslagen är dock att de saknar lösningar för hur genomförandet ska gå till.

Det mest uppmärksammade förslaget om att direkt begränsa vinstläckaget i välfärden är LO:s förslag att det ska införas en huvudregel om att vanliga aktiebolag inte längre ska kunna driva verksamheter inom välfärdssektorn. Istället ska dessa göras om till så kallade samhällsbolag som med allmännyttigt ändamål maximalt får ta ut en vinst på statslåneräntan plus en procent av totalt insatt kapital. LO föreslår också att kommunerna ska kunna undanta bolag detta krav på att inte drivas av vinstsyfte genom så kallade driftstaval.

Tanken i förslaget är att inte bara vinstutdelning utan även annan värdeöverföring ska begränsas. Alla överföringar av tillgångar, och alla köp av varor och tjänster som inte är av rent affärsmässig karaktär ska räknas in i vinstbegränsningen. Detta handlar exempelvis om när företag säljer egendom till underpris, förvärvar egendom till överpris, betalar lön eller arvode för tjänster eller arbeten som inte kan betraktas som affärsmässiga eller lånar ut medel till en i förhållande till marknaden låg ränta eller upptar lån till högre ränta än marknadsräntan.

Förslaget från LO togs fram efter ett beslut på LO-kongressen i juni 2012 om att införa en non-profit-princip i välfärden. Förslaget har ambitionen att eliminera vinstläckage eftersom det ska bli politiskt besvärligt även för borgerliga kommuner att teckna driftstaval med vinstsyftande företag.

Det är dock inte självklart om man enkelt kan åstadkomma ett stopp av skatteläckaget på detta sätt. De befintliga riskkapitalkoncernerna kommer fortfarande ha starka incitament att hitta nya kryphål i regleringarna, så att de kan fortsätta att tjäna pengar på välfärden. Det kommer därmed sannolikt krävas en omfattande detaljreglering och kontroll för att modellen ska bli framgångsrik.

En annan negativ aspekt av LO:s förslag är att det är långt ifrån säkert att borgerliga lokalpolitiker kommer finna det politiskt besvärligt att tillåta vinstmotiverade bolag i välfärden. Problemen med vinstläckage kommer då att kvarstå. En lagstiftning som tillåter lokala undantag från non-profit-principen kan innebära fortsatt stora regionala skillnader mellan olika kommuner och regioner.

Förslaget innebär också att de vinstdrivande bolagen får ett incitament att ge sig in i den kommunalpolitiska debatten på samma sätt som de gjort i den nationella politiska debatten, och försöka påverka beslutsfattare att tillåta vinstmotiv i de lokala välfärdsverksamheterna. Det skulle kunna få negativa effekter på den lokala demokratin. Å andra sidan menar LO:s utredare att deras förslag kan vitalisera demokratin genom att göra frågan om vinstläckage till en politisk fråga på lokal nivå.

Socialdemokraterna har föreslagit att kommunerna ska ha rätt att på olika sätt begränsa etableringar av nya verksamheter. Det är bra förslag som är nödvändigt om det offentliga som betalar kostnaden ska kunna planera sin verksamhet. För att ett system med kommunalt veto för nyetablering ska fungera måste dock frågorna i många fall snarare hanteras på regional nivå eftersom exempelvis gymnasieskolor, eller större vårdcentraler ofta är en fråga som berör mer än en enskild kommun. En annan aspekt på lokal bestämmanderätt över vilka välfärdsverksamheter som ska finnas i närområdet är frågan hur man hanterar samhällets möjlighet att stänga verksamheter, eller avsluta kontrakt med verksamheter när man på grund av ändrade bostadsmönster eller befolkningsstruktur får ett sjunkande brukarunderlag och där det ur helhetsperspektivet vore naturligt att lägga ner enheter.

Det är dock inte tydligt hur förslaget om vetorätt mot nyetablering begränsar läckaget av skattemedel. Det kan också leda till att privata aktörer som redan finns på marknaden får en starkare ställning eftersom det blir svårare för andra aktörer att ta sig in på marknaden.

3.1.4 Slutsatser om nuvarande förslag om att stoppa vinstläckaget

Alla tre rödgröna oppositionspartier och de inblandade arbetstagarorganisationerna identifierar vinstdriften i välfärden som ett stort samhällsproblem. Denna problembild delas också av en överväldigande majoritet av svenska folket. Förslagen som lagts fram för att hantera de problem man ser är alla steg i rätt riktning och hade de implementeras redan från början hade problemen med skatteläckage inte varit så stora som de är idag.

Men den centrala frågan är om de förslag som presenterats enskilt räcker för att stoppa det läckage av skattemedel som vi ser i välfärden, och om förslagen skulle lyckas åstadkomma det skifte i välfärden som är nödvändigt.

Vi är tveksamma till detta. Kombinerade och utbyggda förslag tillsammans med tillräckliga resurser till kontroll och uppföljning skulle sannolikt kunna åtgärda de flesta av problemen. Exempelvis skulle ett skärpt LO-förslag, utan möjlighet till lokala driftsavtal och med en begränsning av antalet välfärdsproducerade enheter som en huvudman kan äga, kunna begränsa skatteläckaget och skapa en relativt gynnsam bas för att återupprätta välfärdsbygget.

Beroende på hur ett sammansatt förslag tillslut utformas ser vi två potentiella utfall. Det första att de vinstdrivande företagen blir kvar i sektorn och att samhällskostnaderna för misskötsel och skatteläckage minskar, men istället ökar kostnaderna för reglering och kontroll. Det andra att de nya förhållandena bedöms som så pass gynnsamma av

bolagen att de inte anser att det längre är värt att bedriva vinstdrivande verksamhet inom denna sektor. De skulle då succesivt börja lämna välfärden och lämna hål efter sig som måste fyllas av kommuner och landsting.

Det första utfallet anser vi vara otillräckligt. Det rör sig sannolikt om en förbättring men det är inte en bara en förbättring som behövs, det som behövs är ramar inom vilka vi kan bygga en välfärd av högsta kvalité utan resursläckage. Välfärden står inför enorma utmaningar och dess funktionalitet är central för vår förmåga att framgångsrikt möta framtiden. Med vinstmotivet närvarande i välfärden försvagas möjligheten att hantera dessa utmaningar på ett tillfredställande sätt.

Om förslagen istället syftar till att vinstdrivande aktörer på sikt ska lämna välfärdens sektorer blir frågan varför man inte bara förbjuder vinstdrivande aktörer i välfärden och genomför en planerad övergång. En planerad övergång blir sannolikt smidigare än en övergång där företagen överger välfärden efter eget huvud hur som helst. Om välfärden hade varit en marknad som alla andra där man kan låta utbudet vara lågt under en övergångsperiod hade detta varit ett acceptabelt scenario, men vi kan inte låta en elev vara utan skola eller en sjuk utan vård ens under en mycket kort tid. Välfärden måste upprätthållas överallt även under en period när företag lämnar välfärdssektorn och samhället återtar ansvaret. De förslag som ligger är alltså inte enskilt tillräckligt långtgående för att åtgärda de faktiska problemen.

3.2 Ytterligare steg nödvändiga för att effektivt lösa problemen med vinstintressen i välfärden

För att på allvar komma till rätta med problemen krävs ytterligare steg än de som hittills presenterats. Det bör införas ett vinststopp i välfärden. Helt enkelt ett förbud mot aktörer med vinstsyfte att bedriva verksamheter inom välfärden, som bekostas av skattemedel. En sådan lagstiftning kan jämföras med den stopplag för försäljning av akutsjukhus som den socialdemokratiska regeringen genomförde 2005.^{xliii}

Huvudprincipen för den svenska skattefinansierade välfärden ska vara att den bedrivs av den offentliga sektorn med inslag av alternativa driftsformer som bedrivs enligt non-profit-principer och med allmännyttiga syften. Denna princip har stöd av en bred majoritet av den svenska befolkningen.

Katalys huvudförslag är att införa en stopplag för vinstdrivande verksamhetsformer inom vård, skola och omsorg. Detta ska ske genom ett riksdagsbeslut om en lagändring som också innebär en ordnad och planerad övergång från dagens situation till en situation där en non-profit princip råder.

Den planerade övergången ska ske i dialog med aktörerna som finns i välfärden i dag. Befintliga upphandlingskontrakt ska få löpa ut, och ingen brukare eller elev ska behöva byta verksamhet. När kommuner och landsting tar över verksamhet ska dessa få en skäligen ersättning för sina investeringar. Vid dessa återtaganden av verksamheter kommer det att uppstå kostnader som får hanteras tillfälligt av staten

via välfärdscommissionen. Stora delar av detta antar vi ryms inom ett begränsande vinstläckage. Skulle det ändå uppstå väsentliga kostnader är det pengar som vi får tillbaka på sikt. Det ska också vara möjligt att omvandla företaget till någon av de ickevinstdrivande verksamhetsformer som i dag finns. De kan också inlemmas i någon form av Samhällsbolag/SVB-bolag med begränsad vinst och som inte får ingå i koncerner. Man kan också tänka sig att man skapar en ny variant av driftsformen Ekonomisk förening i liknande syfte. Aktörer som inte är vinstsyftande, och inte drivs som företag påverkas inte.

Det bör också inrättas en Välfärdscommission som ansvarar för övergången och praktiskt leder detta arbete. Denna commission bör ha långtgående befogenheter att lösa privata vinstdrivande verksamheter från sina kontrakt

De befintliga riskkapitalkoncernerna kommer fortfarande ha starka incitament att hitta nya kryphål i regleringarna, så att de kan fortsätta att tjäna pengar på välfärden. Det kommer därmed sannolikt krävas en omfattande detaljreglering och kontroll för att modellen ska bli framgångsrik.

och kunna ta över driften för att sedan fasa ut dem tillbaka till kommuner och landsting eller till anordnare utan vinstsyfte. Detta för att övergången ska vara så smidig som möjligt för brukarna. Samhällets ansvar att upprätthålla en god och fungerande välfärd ska inte svika någon enda person och ska gälla även under övergångsperioden. Det offentliga ansvaret

inom ramen för kommunallagen, skollagen, hälso- och sjukvårdslagen m.fl. lagrum ska upprätthållas om enskilda företag skulle göra det som näringslivsorganisationerna själva varnat för, nämligen lägga ner verksamheten från en dag till en annan om möjligheten att ta stora vinster ur verksamheterna försvinner.

Lagen om valfrihetssystem (LOV) bör avskaffas. System för valfrihet är upp till kommuner och landsting att komma överens med medborgare och ideella aktörer om. Valfriheten ska vara valfri, och anpassad till lokala förhållanden.

Jämfört med de andra presenterade förslagen är denna modell mer effektiv, tydlig och undviker kryphål och onödig byråkrati. Vinstmotivet tas bort ur välfärden utan att hota den valfrihet som medborgarna uppskattar. När vinstmotivet försvinner återförs de miljarder som i dag läcker ut ur systemet till välfärdens verksamheter. Det blir inte heller nödvändigt att bygga ut byråkratiska övervakningssystem för ökad kontroll av den privata verksamheten, något som kan leda till kostnader och ineffektivitet. Men framförallt skulle denna förändring möjliggöra en positiv reformering av den offentliga sektorn med nya resurser och ett försvar av en välfärdsmodell som både är effektiv och jämlik och som har ett överväldigande folkligt stöd.

Katalys förslag innebär sammanfattningsvis:

1. Att huvudprincipen för den svenska skattefinansierade välfärden ska vara att den bedrivs av offentlig sektor.
2. Inslag av alternativa driftsformer som bedrivs enligt non-profit-principer och med allmännyttiga syften är tillåtna.
3. En stopplag för vinstdrivande verksamhetsformer inom vård, skola och omsorg genomförs. Vinstdrivande verksamhetsformer ska inte efter övergångsfasen få verka inom den skattefinansierade vården, skolan och omsorgen.
4. En statlig Välfärdskommission tillsätts med ansvar att övervaka och ansvara att övergången sker ordnat. Ingångna upphandlingar löper ut.
5. Denna välfärdskommission ska ha resurser och befogenheter som krävs för att upprätthålla välfärden.
6. Icke vinstdrivande aktörer som inte drivs i bolagsform påverkas inte av detta förslag.
7. Nya företagsformer (Välfärdsbolag/SVB) och former av ekonomisk förening kan behöva skapas i det nya systemet.
8. Privata vinstdrivande aktörer ges goda möjligheter att omvandlas till icke vinstdrivande former under övergångsperioden.
9. Övergångsperioden kan vara mellan 2-5 år och fastställs i dialog mellan parterna, med beaktande att den bör vara kort men möjliggöra transformeringen.
10. Lagen om valfrihetssystem avskaffas.

3.2.1 Återupprätta den generella välfärdsmodellen

När vinstproblematiken avförts från den svenska välfärden kommer välfärden fortfarande stå inför stora utmaningar, men energin kommer inte längre huvudsakligen läggas på att försöka dämpa effekterna av riskkapitalbolagens vinsthunger. Istället kommer välfärdspolitiken återigen att kunna inriktas på att skapa förutsättningar för det de allra flesta vill ha: en välfungerande välfärd av högsta kvalitet för alla medborgare.

Kraft och resurser kommer då kunna läggas på att återupprätta yrkesprofessionerna inom välfärden. Autonoma och kompetenta yrkespersoner är en central komponent för en framgångsrik välfärd. Fler karriärvägar och karriärsteg med en rimlig ingångslön, en vettig löneutveckling och större möjlighet till specialisering och ansvarstagande måste utvecklas i den offentliga välfärdsverksamheten. Detta bör ske genom samråd med både arbetstagar- och arbetsgivar sidan.

Energi behöver också läggas på att öka brukarnas makt och inflytande. Detta handlar dels om att låta grupper av brukare eller professionella välfärdsarbetare skraddarsy verksamheter för att ge brukare faktiska och reella valmöjligheter. Detta kan göras i form av modellkoncept som sedan utvärderas och om de är framgångsrika, kan spridas.

En metod för detta är den norska "Modellkommun-metodiken" som går ut på att skapa delaktighet och effektiviseringar utan konkurrensutsättning och privatiseringar. Där skapas möjligheter för med-

Det bör införas ett vinststopp i välfärden.

.....

arbetarna i välfärden att bidra med egna idéer för verksamhetsutveckling. Medarbetarna får hjälp med detta av en utvecklingsvägledare. En styrgrupp som består av representanter av politiker i både maktposition och opposition, tjänstemän och medarbetarna och deras fackliga representanter tar ställning till idéerna och slår fast vilka man går vidare med och inte, och motiverar varför man väljer att låta vissa uppkomna förslag vila. I ett svenskt användande av denna metod bör det vara fullt möjligt att också ha med brukare och medborgare för att utveckla verksamheterna.⁵

Det handlar alltså om att tillsammans med brukarorganisationer och arbetstagarorganisationerna bygga upp modeller och koncept för hur man som brukare får makt och inflytande inom den enheten där man befinner sig. För många brukare handlar behovet av makt och inflytande inte om att kunna välja utförare utan om att kunna påverka sin vardag: vad det serveras för mat på boendet, hur provschemat ser ut för eleven eller vilken typ av kontakt man vill ha med sin läkare. Detta är saker som borde kunna lösas utan större svårigheter om det ges utrymme för dialog.

För att kunna göra detta kommer det naturligtvis att krävas mer resurser, något som nästan alla aktörer som kommit med förslag om att hantera vinstintressena i välfärden påpekat. Ett stopp av resursläckaget från välfärden kommer visserligen frigöra en del resurser

⁵ Modellen har arbetats fram inom den norska fackföreningsrörelsen.

till verksamheterna, men det kommer inte att räcka hela vägen. Det behövs helt enkelt mer pengar till välfärden. I dagsläget har vi ingen färdig uppskattning på exakt hur mycket resurser som måste tillföras för att långsiktigt täcka alla välfärdens behov. I en kommande rapport kommer Katalys att analysera resursbehovet närmare.

3.3 Faran för de etablerade partierna att inte tydligt adressera vinstfrågan

Varje valrörelse handlar om framtiden, om vilket parti eller vilken sida i politiken som har den bästa och trovärdigaste planen för att bygga Sverige starkt de kommande åren. Just nu står väljaropinionen och väger. De rödgröna partierna leder men i takt med att varselvägen rullar in har regeringspartierna knappt in oppositionens försprång.

Framförallt verkar de osäkra väljarna och Sverigedemokraterna (SD) öka. I Demoskops februarimätning 2012 var andelen osäkra väljare 19,2 procent. Det är en ökning med 5,7 procentenheter från månaden innan och den högsta andelen osäkra väljare sedan april 2006. I Novus väljarundersökning för januari var andelen osäkra 15,1 procent, en ökning med tre procentenheter på en månad.

I de opinionsundersökningar som presenterats i februari 2013 var SD det näst största partiet bland LO-medlemmarna, med ett stöd på 16,2 procent.^{xliv}

Samtidigt har de två politiska huvudmotståndarna i svensk politik, Socialdemokraterna och Moderaterna, medvetet lagt sig nära varandra i skattefrågor, utbildningsfrågor, ekonomisk politik och jobbpolitik. Det finns avgrundsdjupa skillnader i människosyn och konkreta förslag mellan dessa partier.⁶ Men för många väljare kan det vara svårt att uppfatta de skillnaderna, att se en tydlig relief där de egna värderingarna känns igen.

Att allt fler lägger sig på sofflocket och inte kan eller vill ange vilket parti de skulle rösta på, kan vara en indikator på att konfliktnivån i politiken är för låg. SD:s snabba tillväxt är det största hotet mot ett regeringsskifte, tillsammans med känslan av likgiltighet, att det inte spelar någon roll vilket block som vinner valet.

För de rödgröna partierna är det en utmaning att hitta en politik som både tar ansvar för Sveriges ekonomi och mobiliserar kärnväljarna – inte minst att få LO- och TCO-medlemmarna – att gå och rösta för en ny riktning för Sverige.

Svensk politik behöver alltså en konfliktfråga där arbetarrörelsens politiska del har hög trovärdighet och tydliga svar på samhällets utmaningar. Vad kan vara bättre än välfärdsfrågorna?

Katalys analys av opinionen visar att det finns ett mycket starkt stöd för en generell välfärdspolitik. Människor tycker välfärden är viktig. De bryr sig om kvalitén, och driftsformen. De är till och med beredda att betala högre skatt om de vet att det går till vård, skola och omsorg.

⁶ Förslagen från de rödgröna partierna om att avskaffa Fas 3 och att ta bort de fasta tidsgränserna i sjukförsäkringen som skulle förbättra livet för tiotusentals människor Sverige.

Det andra resultatet är att vinstläckaget och de privata företagens ageranden i välfärden engagerar människor i hög grad, och väcker stark kritik. En kraftig skepsis mot vinstuttag förenar väljarna i de tre rödgröna partierna. Hela 22 procent av väljarkåren är rödgröna väljare som skulle vara beredda att rösta på ett annat parti om deras vanliga parti inte har ett tillräckligt bra förslag för att stoppa eller begränsa vinstläckaget ur välfärden (om ett annat parti har ett bättre förslag). Det indikerar risken med att inte använda vinstfrågan kopplad till välfärdens framtid som en mobiliserande valfråga.

Att ignorera den starka folkviljan om ett tydligt stopp för skatteläckaget i välfärden innebär en ökad risk för demobilisering av rödgröna väljare till sofflocket, till SD och rent av till flykt över blockgränsen.

Katalys analys av opinionsundersökningens resultat visar också att det finns goda möjligheter att vinna borgerliga väljare för det parti som ger vinstkritiska väljare ett trovärdigt politiskt alternativ som stödjer deras åsikt i vinstfrågan. Även på den borgerliga sidan blockgränsen är vinstskepticismen stor. Enligt Katalys beräkningar består sex procentenheter av väljarkåren av borgerliga väljare som är så skeptiska till vinst att de skulle kunna tänka sig att byta parti. Det motsvarar storleksmässigt hela Folkpartiet. Denna grupp skulle de rödgröna partierna kunna appellera till med en tydlig linje i vinst- och välfärdsfrågan. Det finns alltså skäl att lyssna på folkets röst när rödgröna beslutsfattare formar sin strategi inför valet 2014.

Förslagen som de politiska partierna lägger fram bör vara skarpa och konkreta. För många väljare kan det naturligtvis vara svårt att veta vilken metod som är bäst för att tygla vinstintressena och se till att pengarna kommer välfärden till del. Men de verkar klart övertygande att det inte kan fortsätta som i dag.

En bred majoritet av medborgarna är tveksamma till vinstuttag känslomässigt, principiellt och på goda grunder. De vill att politiken i allmänhet och de rödgröna partierna i synnerhet ska visa på en lösning på problemet med att skatteläckage och resursbrist håller på att förstöra den svenska välfärden.

Men, kommer kanske vissa vinstlobbyister säga, om det vore så som Katalys påstår så skulle Vänsterpartiet ha 20 procents stöd. Men det är när vinstfrågan förs upp på ett trovärdigt sätt i den centrala politiska mittzonen av de rödgröna partierna eller av Socialdemokraterna tillsammans med LO som frågan kan få laddning och kraft att förändra det politiska landskapet. Det kan inte överlätas åt ett relativt litet parti på vänsterkanten att kanalisera en stor folkopinion som dessutom har stöd i vetenskapliga utvärderingar att föreslå en politik som i de allra flesta Europeiska länder företräds av både konservativa, mittenpartier och socialdemokratin. Vänsterpartiet kan säkert vinna på att vara det enda partiet som hittills drivit den här frågan, men det är när det samlade rödgröna regeringsblocket positionerar sig och för upp frågan på bordet som den blir central och kan bli en spelvärdare i det politiska samtalet, runt fikabordet och i valdebatterna. För möjligheten att appellera till allmänborgerliga väljare torde detta vara helt avgörande. Detta är centralt med tanke på vilka frågor som riskerar få mycket större spelrum i valrörelsen om den brännande frågan

om vinst i välfärden lämnas orörd. Risken är då uppenbar att ännu mer utrymme i det politiska samtalet kommer tas av invandring och integration där nu moderaterna möter SD i kampen om att kanalisera oron som växer i krisens spår.

Frågan om vinstintressena i välfärden kan också vara ett bra avstamp för att återupprätta tilltron till ett samhälle där vi har råd. En berättelse om resurser, kvalitet, jämlikhet, hållbarhet och effektivitet i ett gemensamt välfärdssamhälle för alla. En berättelse med sensmoralen att vi tar hand om och litar på varandra. I en sådan berättelse kan samhället hämta kraft för att möta de ödesfrågor och vägval som ligger framför oss. I en berättelse som börjar med att definiera att vitsen och vinsten med välfärdssamhället var själva välfärden, inget annat.

Referenser:

- i Socialdemokraterna, "Vinst valfrihet och kvalitet – en analys av dagen välfärd", (2012)
- ii Ibid
- iii Skolverket, jämförelsetal, fristående skolor, gymnasium, <http://www.jmftal.artisan.se/>
- iv SCB, "Finansiärer och utförare inom vården, skolan och omsorgen"
- v Ibid
- vi Ibid
- vii Skolverket, jämförelsetal, fristående skolor gymnasium och grundskola, <http://www.jmftal.artisan.se/>
- viii SCB, "Finansiärer och utförare inom vården, skolan och omsorgen", (2009-2012)
- ix Ibid
- x Ibid
- xi Ibid
- xii Ibid
- xiii Hartman L, "Slutstaser", Konkurrensens konsekvenser, (2011)
- xiv Ibid
- xv SCB, Nationalräkenskaper, kvartal- och årsräkningar
- xvi Ibid
- xvii Ibid
- xviii Kommunal, Lorentzi, U. "Alla andra hämtar tidigt", (2011), Lorentzi, U, "Hänger din mammas trygghet på dig? Att kombinera jobb med omsorg om föräldrar", (2011) Lorentzi U, "Har någon sett Matilda? Vad fritid shemmen är och vad de skulle kunna vara" (2012) och Szebehely, M & Ulmanen, P, "Åtstramningens pris. Hur påverkas de medelålders barnen av äldreomsorgens minskning", (2012)
- xix Svallfors S, "Välfärdsstatens legitimitet" (2003)
- xx Sveriges Kommuner och Landsting, "Framtidens utmaning", (2010) och Långtidsutredningen "Huvudbetänkande" (2011)
- xxi Harvey D, "Kapitalets gåta och kapitalismens kriser", (2010)
- xxii Crouch C, "Postdemokrati", (2011)
- xxiii Sveriges Kommuner och Landsting, Myter och fakta, https://www.sk.se/kommuner_och_landsting/myter_och_fakta
- xxiv Antman Debels F, Suhonen D, m.fl "När kapitalet fick partibok, om lobbyismen i äldreomsorgsfrågan" Tiden, nr, 4 2012 och Antman Debels F och Suhonen D, "Sossar som vill hjälpa till", Tvärdrag, nr 1, 2011.
- xxv SCB, "Rut vanligast efter 85", Välfärd, nr 1, 2011
- xxvi Västerås Stad, Protokoll från kommunfullmäktiges sammanträde, 1/12 2011.
- xxvii Svensk Försäkring, fakta och statistik, <http://www.svenskforsakring.se/Huvudmeny/Fakta--Statistik/>
- xxviii Hartman L, "Slutsatser", Konkurrensens konsekvenser, (2011)
- xxix SCB, "Finansiärer och utförare inom vården, skolan och omsorgen", (2009-2012)
- xxx Hartman L, "Slutsatser", Konkurrensens konsekvenser, (2011)
- xxxi SCB, "Finansiärer och utförare inom vården, skolan och omsorgen", (2009-2012)

- xxxii Ibid
- xxxiii Skatteverket, "Delrapport – Skatteplanering med ränteavdrag i företag inom välfärdssektorn" (2012)
- xxxiv LO, Bergström J och Järliden Bergström Å-P, "Makteliten – Klyftorna består" (2013)
- xxxv Uttalat vid LO-seminariet "Välfärd – en marknadsvara eller medborgerlig rättighet?" den 7 juli 2012 i Almedalen.
- xxxvi Rothstein B, "Men precis tvärtom! Sex förbländningar i debatten om konkurrens och välfärdsstat", Ekonomisk Debatt, nr 4, 2012
- xxxvii World Health Organization, "World Health Statistics", (2012)
- xxxviii Devereaux PJ, Choi PTL, Lacchetti C, Weaver B, Schünemann HJ, Haines T, m. fl. "A systematic review and metaanalysis of studies comparing mortality rates of private for-profit and private not-for-profit hospitals", CMAJ, 2002 May 28;166(11):1399-406
- xxxix Harrington C, Olney B, Carillo H, Kang T, "Nurse Staffing and Deficiencies in the Largest For-Profit Nursing Home Chains and Chains Owned by Private Equity Companies," Health Services Research, (2011)
- xl Procentsatserna i exemplet är hämtade från frågan om det bör införas en huvudregel om att vinster som skapas i skola, vård och omsorg också ska återinvesteras i välfärden.
- xli Beräknat på Svensk opinions "Polls of Polls" i februari 2013, www.svenskopinion.nu.
- xliv Socialdemokraterna, "Nationella kvalitetslagar – för ordning och reda i välfärden", (2012)
- xlvi Regeringen "Driftsformer för offentligt finansierade sjukhus" Proposition 2004/05:145
- xlv SVT/TNT-Sifo undersökning 8/2 2013.